

ANKARAD, 2020; 1(2): 591-636	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI:

OSMANLI DÖNEMİNDE ANKARA'YA MUHACİR İSKÂNİ (1856-1918)*

Yunus PUSTU**

Öz: Klasik dönemlerinde dışa dönük bir iskân siyaseti takip eden Osmanlı Devleti, alınan yenilgilerin ardından yaşanan toprak kayıpları ile birlikte, XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren içe dönük bir iskân politikası izlemeye başlamıştır. Bu esnada Anadolu'nun diğer birçok yeri gibi Ankara da önemli bir yerleşim sahası olmuştur. Kırım Harbi'nin (1853-1856) ardından yoğunluk kazanan göçler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'den sonra en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu sırada Ankara'ya, Kırım, Balkanlar (Dobruca) ve Kafkasya'dan Tatar ve Nogaylar; Kafkasya'dan Tatar ve Nogayların yanında Karaçay-Malkar, Abaza, Çerkes (Adige) ve Çeçenler, Rumeli'den ise Boşnak, Arnavut ve Pomakların yanı sıra Romanya, Kosova, Bulgaristan ve Yunanistan'dan göç etmek durumunda kalan Türkler iskân edilmiştir. Bahsi geçen muhacir grupları yoğunluklu olarak Ankara'da günümüz idarî taksimatına göre Haymana, Gölbaşı, Polatlı, Bala, Sincan (Zir), Çubuk ve Şereflikoçhisar ilçelerine yerleştirilmiştir. Bunun yanında Kahramankazan, Kızılcahamam, Beypazarı, Ayaş ve Akyurt kazalarına iskân edilen muhacir grupları da bulunmaktadır. Geçmişten günümüze sosyal, kültürel, iktisadî, siyasî, askerî, mimarî vb. alanlarda Ankara'ya önemli katkılar sağlayan muhacirlerin yerleşim alanlarının önemli bir kısmı mevcut demografik yapılarını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışmada 1856-1918 yılları arasında bahsi geçen coğrafyalarda maruz kalınan etnik baskılar neticesinde Ankara'ya yaşanan göçler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ankara, Muhacir, İskân, Etnik Temizlik, Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay.

* Bu çalışma Şubat 2020 tarihinde Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümünde tamamlanan *XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)* isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** Yüksek Kurum Uzmanı Dr., Türk Tarih Kurumu; e-mail: yunuspustu@gmail.com; yupustu@ttk.gov.tr. ORCID: 0000-0003-4409-2325.

SETTLEMENT OF THE IMMIGRANTS IN ANKARA DURING THE OTTOMAN ERA (1856-1918)

Abstract: Ottoman Empire preferred a policy of an outward-oriented settlement in its classical ages; however, after the defeats in battlefields and territorial losses at about the last quarter of the eighteenth century, the Ottomans began to follow an inward-oriented settlement policy. At this point, Ankara has become an important field of settlement along with certain places in Anatolia. The migrations gained an intensity with the Crimean War (1853-1856) and reached their peak after the Ottoman-Russian War of 1877-78. Then, Tatar and Nogais from the Crimea, Balkans (Dobruja) and the Caucasus; the Karachay-Malkar, Abkhaz, Circassian (Adige) and the Chechens from Caucasus; the Bosnians, Albanians and Pomaks from Rumelia, together with the Turks who had to migrate from Romania, Kosovo, Bulgaria and Greece have been settled in Ankara. According to the modern administrative division of Ankara, aforementioned groups of emigrants have been mostly placed in the districts of Haymana, Gölbaşı, Polatlı, Bala, Sincan (Zir), Çubuk and Şereflikoçhisar. Moreover, some of the emigrants have been settled in the districts of Kahramankazan, Kızılcahamam, Beypazarı, Ayaş and Akyurt, too. Those emigrants have contributed to Ankara in terms of social, cultural, economic, political, military, architectural etc. fields; and the areas of settlement have mostly preserved their demographic structure and survived till today. In this study, migrations to Ankara as a result of ethnic oppressions in aforementioned regions during 1856-1918 are discussed.

Key Words: Ankara, Emigrant, Settlement, Ethnic Cleansing, Tatar, Nogai, Bosnian, Circassian, Karachay.

Giriş

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski olup genelde dünya tarihi, özelde ise Türk ve İslam tarihi açısından oldukça önemlidir. Hz. Âdem (as) ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılarak dünyaya gönderilmeleri ve Hz. Muhammed'in (sav) 622 yılında Mekke'den Medine'ye göçün mihenk taşları arasındadır¹. Türklerin Orta Asya'dan batıya yönelerek Ön Asya, Anadolu, Rumeli ve Doğu Avrupa (Avrupa Hun Devleti) coğrafyalarına yerleşmeleri ve buralarda devletler kurmaları göçlerin neticesindedir. Söz konusu göçler, Osmanlı Devleti'nin teşkili ve genişlemesinde de etkili olmuştur. Bununla doğru orantılı olarak Osmanlı Devleti elden geldiğince bilinçli bir iskân politikası takip etmeye gayret göstermiştir. Bunda dönemin siyasi, iktisadi ve sosyal şartları göz önünde bulundurulmuştur. Devlet, kuruluş

¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 3.

ve yükselme dönemlerinde dışa dönük (imar/şenlendirme) bir iskân siyaseti izlemiştir. Fetihlerle birlikte özellikle Rumeli bölgesinde uygulanan şenlendirme politikası bölgedeki Türk ilerleyişinin durmasına kadar devam etmiştir². Fetihlerin sona ermesinin ardından, XVIII. yüzyıldan itibaren ise içe dönük bir iskân siyaseti takip edilmeye başlanmıştır. Bunda Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devrinden sonra başlayan siyasî, sosyal ve iktisadî alanlardaki çözümler etkili olmuştur. Meydana gelen aksaklıklarla birlikte XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan Celâli-lerin eşkıyalık faaliyetleri neticesinde Anadolu'nun aşayisi bozulmuştur. Bu durum pek çok tarım arazisinin terk edilmesine neden olmuştur. Bahsi-geçen süreçte (XVII-XIX) Osmanlı Devleti'nin izlediği temel politika atıl durumdaki arazilerin ziraata açılarak ekonomiye kazandırılmasıdır. Devlet, bu esnada sadece yerlerini terk eden halkı değil aynı zamanda konargöçer aşiretleri de iskân etmeye çalışmıştır. Bu sayede tarımsal üretimin artırılması ve vergi geliri elde edilmesi hedeflenmiştir. Konargöçer aşiretlerin iskânında, bunların uygunsuzluklarının (gasp, yağma, ırza tasallut vb.) bertaraf edilmesi kaygıları da söz konusudur³. Meydana gelen savaşlar neticesinde yaşanan toprak kayıplarının ardından ise Devlet, kaybedilen topraklardan sürgün edilen (dış göçler) Türk ve Müslüman muhacirlerin iskânları ile uğraşmıştır⁴.

Dış göçleri tetikleyen en temel unsurun XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun olarak Osmanlı Devleti'yle karşı karşıya gelen Rusya olduğu görülecektir. Bunun yanı sıra Bulgar, Yunan, Sırp ve Ermenilerin

² Detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, (y.y., t.y.)*; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, ss. 15-23; Halik İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, ss. 28-32; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, ss. 669-676.

³ Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 998, İstanbul 1963; Mustafa Akdağ, "Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 2, Ankara 1964, ss. 1-49; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası "Celâli İsyanları (1550-1603)"*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009. Ankara'daki yürüklerle ilgili bkz. Emine Erdoğan (Özünü), "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 18, Ankara 2005, ss. 119-135.

⁴ Gülfeffin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Divan*, İstanbul 1999, s. 99.

giriştikleri etnik temizlik faaliyetleri de Anadolu'ya yaşanan göçlerde etkili olmuştur⁵. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde, 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım, Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak özerk bir yapıya kavuşmuş;⁶ ardından ise Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kırım'dan tamamen umudunu kesmesi ise 9 Ocak 1792 tarihinde imzalanan Yaş Antlaşması'yıdır⁷. Kırım'ı ilhak eden Rusya'nın burada giriştiği baskı ve zulümler pek çok Tatar'ın kitleler halinde Osmanlı ülkesine göç etmesine neden olmuştur⁸. Kırım Harbi'nin (1853-1856) ardından ise tekrar bir göç dalgasının yaşandığı görülmektedir⁹. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ise göçler konusundaki en önemli kırılmadır. Harbin ardından Kafkaslar ve Rumeli bölgesinden Anadolu'ya yoğun bir göç dalgası başlamıştır. Mora Ayaklanması, Girit'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkması ve Balkan Harpleri (1912-1913) de bu süreci tetiklemiştir¹⁰. Burada Rumeli bölgesinde yaşanan bağımsızlık hareketleri ve devam eden süreçte Türk ve Müslümanlara karşı gerçekleşen etnik temizlik girişimlerinde Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı ve özellikle "Napolyon Savaşları" neticesinde Balkan milletlerine tesir eden milliyetçilik fikirlerinin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir¹¹.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayıp Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte meydana gelen savaşlar neticesinde

⁵ Karpat, a.g.e., s. 5-8.

⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 105, 128-134, 168-170, 272-280, 309-311; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Bölüm I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 443; Jülide Akyüz Orat, vd., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri*, Kars 2011, s. 31-32; Julide Akyüz Orat, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *Bilgi*, S. 46, (2008), ss. 37-56.

⁷ Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 343, 347.

⁸ Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 43-44.

⁹ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 150;

¹⁰ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 143; Ahmet Halaçoğlu, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 890; Sawsan Agha Kassab, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı vilayetlerine İskân Edilen Giritli Göçmenler", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 697-699; Ayşe Nükhet Adıyeye, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı 1896-1908*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 2, 216.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 68-70, 169-171.

Karadeniz'in kuzeyi, Kafkaslar ve Rumeli'de önemli miktarda toprak kaybı yaşamıştır. Osmanlı hâkimiyetinden çıkan topraklarda yeni -idarelerin Türk ve Müslümanlara karşı izledikleri bilinçli/sistemik saldırı ve katliamlarla sosyo-kültürel ve ekonomik baskılar göçlerin meydana gelmesinin temel sebepleridir. Bunun neticesinde çeşitli coğrafyalardan (Kırım, Kafkasya ve Kafkasya'nın kuzeyi, Rumeli, Girit vs.) muhtelif muhacir grupları (Tatar, Nogay, Boşnak, Aranavut, Çerkes, Pomak, Abaza (Abhaz), Çeçen, Karaçay-Malkar ve Rumeli Türkü) Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte etnik temizliğe maruz bırakılan muhacirlerin yerleştirildiği önemli iskân mahallerinden birisi de Ankara olmuştur¹². Bu çalışmada Osmanlı döneminde 1856-1918 yılları arasında Ankara'ya gerçekleşen muhacir iskânı ele alınacaktır.

A. Ankara'ya Muhacir İskânının Sebepleri

Osmanlı Devleti, özellikle Kırım Harbi'nin ardından, göçlerin yoğunluk kazanması ile birlikte elden geldiğince bilinçli bir iskân politikası takip etmeye gayret göstermiştir. İskân sürecinde fizikî, coğrafi, stratejik, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel şartlar mevcut imkânlar ölçüsünde dikkate alınmıştır. Bu esnada iskânın gerçekleşeceği mahallin, devletin ve muhacirlerin menfaatleri göz önünde bulundurulmuştur¹³.

Bu çerçevede Ankara'nın iskân alanı olarak seçilmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki şüphesiz yerleşime uygun geniş arazilerin bulunmasıdır. Bu durum 1890, 1891, 1893, 1900, 1909 ve 1911 senelelerinde hazırlanan arazi tespit raporlarına yansımıştır. Muhacir iskânı için düşünülen diğer bazı vilayetlerde daha önce gerçekleştirilen iskân çalışmalarından dolayı yer kalmaması, o sırada geniş arazilere sahip olan Ankara'yı bu hususta bir alternatif haline getirmiştir¹⁴. Ankara'nın iskân alanı olarak seçilmesinin diğer bir sebebi 1890'ların başında Anadolu tren yolunun Ankara'ya ulaşmış olmasıdır. Bu sayede yük ve yolcu taşımacılığının

¹² Yunus Pustu, *XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 1-2. Kırım Harbi sonrasında Kırım ve Kafkasya'dan yaşanan göç hadiseleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010; 1864 *Kafkas Tehciri: Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*, ed. Mehmet Hacısalihoglu, BALKAR & IRCICA, İstanbul 2014. Rumeli'den Anadolu'ya yaşanan göçler hakkında detaylı bilgi için bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006; Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

¹³ Pustu, *a.g.t.*, s. 41.

¹⁴ Arazi tespit çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Pustu, *a.g.t.*, s. 46-71.

başlaması buraya gerçekleşen göç sürecini müspet yönde etkilemiştir. Ankara'ya muhacir iskânının % 80'den fazlasının 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'den sonra gerçekleştiği göz önünde bulundurulursa, iskânda demiryolu hattının rolü daha iyi anlaşılabilir. Muhacirlerin iskân mahallerine nakli konusundaki kolaylığın yanında Türk ve Müslüman nüfusun demiryolu güzergâhı üzerinde yerleştirilmelerinin güvenlik açısından da önemli görüldüğü muhtemeldir. Zira Türk ve Müslüman nüfusun dönemin şartlarında bu alanlara yerleştirilmeleri ulaşım noktalarının emniyeti açısından önemlidir¹⁵. Ayrıca demiryolu sayesinde Ankara'nın İstanbul ile irtibatı kolaylaşmış ve ulaşım süresi de kısalmıştır. Böylece Ankara'nın süreç içerisinde özellikle İstanbul ile ticarî ilişkileri gelişmiştir. Bu nedenle dönemin idarecileri Ankara'da Türk ve Müslüman nüfusun artırılmasının siyasî ve stratejik olarak İstanbul'u daha kuvvetli kılacağını düşünmüşlerdir¹⁶. Osmanlı hükümetinin muhacir iskânı için Ankara'yı seçmesinin bir diğer sebebi ekonomiktir. Celâlilerin eşkıyalık faaliyetlerinden Anadolu'nun diğer pek çok vilayeti gibi Ankara da önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu devrede pek çok tarım arazisi meydana gelen asayişsizlik ortamında terk edilmiştir¹⁷. Tarım arazilerinin terk edilmesinin başkaca sebeplerinin olduğu da muhakkaktır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Ankara'nın ticaretinin gerilediği ve insanların yoksullaştığı görülmektedir. Bunun yanında 1873-1874 yıllarında Ankara önemli bir kıtlığa maruz kalmıştır. 1877-78 Osmanlı Rus Harbi ise durumun daha da kötüye gitmesine sebebiyet vermiştir. Bir diğer felaket ise 1879 ve 1881 senelerinde yaşanan çekirge salgını ve ardından ortaya çıkan kıtlıktır. Çekirge salgınının etkisi devam eden yıllarda da kendini göstermiştir. Bu süreçte önemli miktarda nüfus kıtlık sebebiyle yaşamını kaybetmiştir¹⁸.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Ankara genelinde pek çok harap köyün ve ziraata açılmamış arazilerin var olduğu bir gerçektir. Bununla doğru orantılı olarak Ankara'da tarım, ticaret ve hayvancılık olması gereken seviyenin oldukça gerisinde kalmıştır. Muhacirlerin gelmesi ile birlikte harap köylerin yerleşime açılması, boş arazilerin ziraata kazandırılması ve bu sayede Ankara'nın mamur edilmesi hedeflenmiştir¹⁹.

¹⁵ Pustu, *a.g.t.*, s. 45-46.

¹⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Y.PRK.UM.*, 27/104, H. Zilhicce 1310 (Haziran/Temmuz 1893).

¹⁷ Bkz. Akdağ, *a.g.e.*, s. 415, 416.

¹⁸ Bilal Şimşir, *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1988, s.25, 35-34.

¹⁹ Pustu, *a.g.t.*, s. 45.

Arazilerinin verimli, ulaşımının kolay, havasının uygun, ormanlarının ve su kaynaklarının yeterli olmasının yanında Ankara'nın sosyal, kültürel ve dinî olarak da muhacir iskânına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Zira iskân için hazırlanan raporlarda Ankara halkının dindar, kanaatkâr, misafirperver ve devletine sadık olduğu ifade edilmektedir²⁰. Halkın bu niteliklere sahip oluşu iskân açısından oldukça mühimdir. Bu vasıflara sahip olan bir halk, iskân konusunda “*sadakatinden dolayı devlete sorun çıkarmayacak, gelen muhacirlere dinî hassasiyetlerinden ötürü kucak açacak ve kanaatkârlığından dolayı onlara karşı paylaşımcı olacaktır*”. Bu nitelikler muhacirlerle yerli halkın kolayca kaynaşması açısından önemlidir²¹.

B. Ankara'da İskân Edilen Muhacir Grupları

XIX. yüzyılın başlarından Cumhuriyet'in ilanına kadar Ankara'ya önemli miktarda Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay-Malkar ve Rumeli muhaciri Türk iskân edilmiştir. Bu süreçte bahsi geçen muhacir gruplarının önemli bir kısmı için Ankara'da müstakil yerleşim alanları (köy/mahalle) teşkil edilmiştir. Bir miktar muhacir ise mevcut köylere dağıtılmak suretiyle iskân edilmiştir. Bazıları terkedilmiş ve kaybolmuş olsa da bunların önemli bir kısmı mevcut demografik yapılarını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların yanı sıra bir kısım Çeçen, Abaza, Arnavut ve Pomak'ın da Ankara'da iskân edildiği tespit edilmiştir. Ancak bunlar için müstakilen teşkil edilen herhangi bir yerleşim alanına rastlanmamıştır.

1. Tatar ve Nogay Muhacirlerin Ankara'da İskânı

Ankara'ya iskân edilen ilk muhacir grubu XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında muhtemelen kendi gayretleri ile buraya gelen bir grup Nogaydır. Ancak bunlar şehirde kalıcı olamamışlardır. Esasen Ankara'ya muhacir iskânı hususunda yaşanan temel kırılma Kırım Harbi'nin ardındanır. Özellikle 1860-62 yıllarında önemli miktarda Nogay Ankara'ya iskân edilmiştir. Bu sırada bir kısım Tatarın da geldiği anlaşılmaktadır. Ancak Tatarların kitleler halinde Ankara'ya gelişleri 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasındadır²². Ankara'da iskân edilen Tatarların önemli bir kısmının kökeni Kırım'dır. Buna rağmen Tatarların Ankara'ya göçleri genel olarak Dobruca bölgesinden gerçekleşmiştir. Kırım Harbi'nin akabinde, devlet tarafından Dobruca'ya yerleştirilen Tatarlar, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra bu bölgenin de elden çıkması üzerine Anadolu'ya göç

²⁰ Rapor hakkında detaylı bilgi için bkz. BOA., *Y.PRK.UM.*, 27/104, H. Zilhicce 1310 (Haziran/Temmuz 1893).

²¹ Pustu, *a.g.t.*, s. 46.

²² Pustu, *a.g.t.*, s. 97.

etmek durumunda kalmışlardır²³. Doğrudan Kırım'dan göç edip Ankara'ya yerleşen muhacir sayısı ise oldukça sınırlıdır. Bu esnada kitleler halinde gelen muhacirlerin yanında münferit olarak ve kaçak yollarla gelenler de bulunmaktadır. Bunun yanında bir kısım Tatar ve Nogayın Kafkasya, Kuban²⁴, Kazan²⁵ ve Samara²⁶ coğrafyalarından Ankara'ya göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Göçler sırasında deniz yolunu kullananların yanında at arabaları ve kağnılarla karayolu güzergâhını takip ederek gelen Tatar ve Nogaylar da bulunmaktadır. Aynı köyde iskân edilen muhacirlerin dahi bazen farklı güzergâhları kullanarak geldikleri anlaşılmaktadır. Ancak muhacirlerin Anadolu'ya ulaşmaları ekseriyetle denizyolu ile olur. Kırım, Köstence ve Mankalya'dan gemilere binen muhacirler, İstanbul, İzmit²⁷, Sinop²⁸ ve Samsun Limanlarına²⁹ çıkmışlar ve ardından Ankara'ya sevk edilmişlerdir. Tespit edilebildiği kadarıyla deniz ve karayolu güzergâhlarını kullanarak İstanbul'a ulaşan Tatarların doğrudan Ankara'ya sevk edildikleri anlaşılmaktadır. İstanbul ve Samsun üzerinden Anadolu'ya giriş yapan bir kısım Nogay ise Bursa, Afyon, Konya ve Adana gibi şehirlerde bir süre kaldıktan sonra Ankara'ya gelip yerleşmişlerdir. Ancak doğrudan İstanbul'dan Ankara'ya sevk edilen Nogaylar da bulunmaktadır. Tatar ve Nogayların Ankara'ya gelişleri esnasında tespit edilebildiği kadarıyla kullandıkları güzergâhlar ve sürgün edildikleri mahaller şu şekildedir (bkz. Harita-1, 2; Tablo-1, 2)

Tablo-1: Nogay Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Şeker	Kuban, Beştav, Kumu	Şarkavul, Strapol ³⁰ , Romanya, Dobruca

²³ Pustu, *a.g.t.*, s. 72-73.

²⁴ BOA., *DH.MKT.*, 1581/24, 21 Kânunuevvel 1304/2 Ocak 1889.

²⁵ BOA., *İ.DH.*, 1318/11, 29 Teşrînievvel 1310/10 Kasım 1894; *DH.MKT.*, 2066/103, 17 Şubat 1310/1 Mart 1895; *İ.DFE.*, 22/41, 5, 9 Şubat 1324/18, 22 Şubat 1909; *DH.MKT.*, 2276/3, 8 Teşrînisânî 1315/20 Kasım 1899.

²⁶ BOA., *İ.DH.*, 1317/43, 5 Teşrînisânî 1310/17 Kasım 1894; *HR.İD.*, 17/15, 5 Teşrînisânî 1310/17 Kasım 1894.

²⁷ BOA., *A.MKT.NZM.*, 325/68, H. 9 Rebiülevvel 1277/25 Eylül 1860.

²⁸ BOA., *MVL.*, 643/82, H. 8 Şabân 1279/29 Ocak 1863.

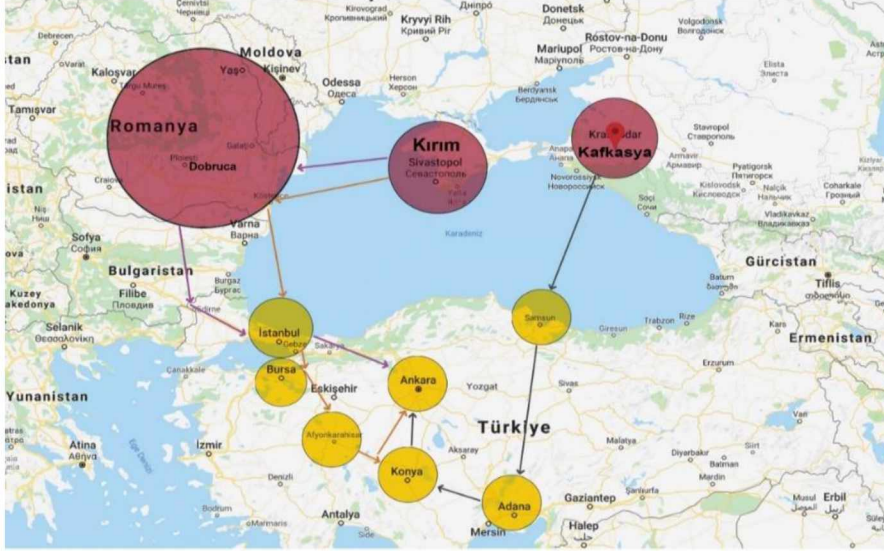
²⁹ BOA. *A.İMKT.NZD.*, 366/42, 10 Mayıs 1278/22 Mayıs 1862; *A.) MKT.NZD.*, 345/48, 21 Nisan 1277/3 Mayıs 1861.

³⁰ Ankara'da iskân kararlaştırılan Strapol muhacirleri için ayrıca bkz. "Muhacir", *Ankara Vilayet Gazetesi*, 28 Teşrînievvel 1312/9 Kasım 1896, s. 1. Ancak kaydın içeriğinden bunların Şeker köyünde iskân edildiğine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Akin	Kuban, Beştav, Dağistan (Akmescit)	
Ahiboz	Kırım	Romanya
Cingirli	Kırım	Köstence (Tatarköy, Tanaköy), Rusçuk, Razgrad
Doğankaya (Abdülge-diği)		Solfaul

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 75

Harita-1: Nogay Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

599

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 75.

Tablo- 2: Tatar Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Ahrıhkuyu	Kırım (Kerç), Kazan	Hacıoğlu Pazarcık, Harman Kuyusu, Çoban Kuyusu
Ahmetçayırı	Kırım	Ziştovi, (Vardım köy), Prevadi (Kutlubey köyü), Mankalya

Balhıpnar	Kırım (Bahçesaray, Çongar, Kerç)	Dobruca (Dokuz Sofu), Köstence, Silistre
Çayraz	Kırım (Sudak/ Taraktaş)	Dobruca, Silistre (Tatar Atmaca)
Edige	Deşt-i Kıpçak	Varna, Köstence.
Eskipolath	Kırım (Akmescit)	Köstence (Palaz köyü).
Gökçehöyük	Kırım	Hacıoğlu Pazarcık, Kilikadr ³¹
Günalan (Holoz)	Kırım (Gözleve, Kerç, Bahçesaray)	Dokuz Sofu, Hacıoğlu Pazarcık, Köstence (Karatay).
Karakaya	Kırım	Hacıoğlu Pazarcık, Köstence, Kavlaklar köyü
Karakuyu	Kırım (Kerç)	Köstence (Karadurmuş, Hasarlık, Acemler), Silistre (Tatar Atmaca).
Karapınar	Kırım (Kerç, Or)	Mankalya, Hacıoğlu Pazarcık
Karayavşan	Kırım, (Kerç, Çongar, Akmescit, Toy-maz)	Dobruca (Durası köyü).
Sakarya (Tırnaksız)	Kırım (Kerç, Çongar)	Köstence, Hacıoğlu Pazarcık, Tulca.
Sarıbeyler (Lezgi)	Kırım (Çongar, Bahçesaray, Kerç)	Dobruca, Köstence, Tulca.
Taşpınar (Gölbası)	Kırım (Çongar, Bahçesaray, Kerç)	Dobruca, Köstence, Mecidiye, Mankalya, Tekirgöl, Hacıoğlu Pazarcık. Bayramdede, Dokuz Sofu, Şaman, Beşoğul, Palaz.
Taşpınar (Ahmetpınarı) Polath	Kırım (Kerç, Çongar)	Romanya ³² , Köstence, Hacıoğlu Pazarcık, Hasarlık, Matlımköy, Varna, Murfatça, Harman Kuyusu, Köstence, Kavlak, Azaplar, Dokuz Sofu, Bekter.
Tatarhöyük (Şedidhöyük)	Kıpçak Sahası	Vidin (Lom kazası).

³¹ Gökçehöyük köyüne Kilikadr'dan gelenler Bulgaristan göçmeni Türklerdir.

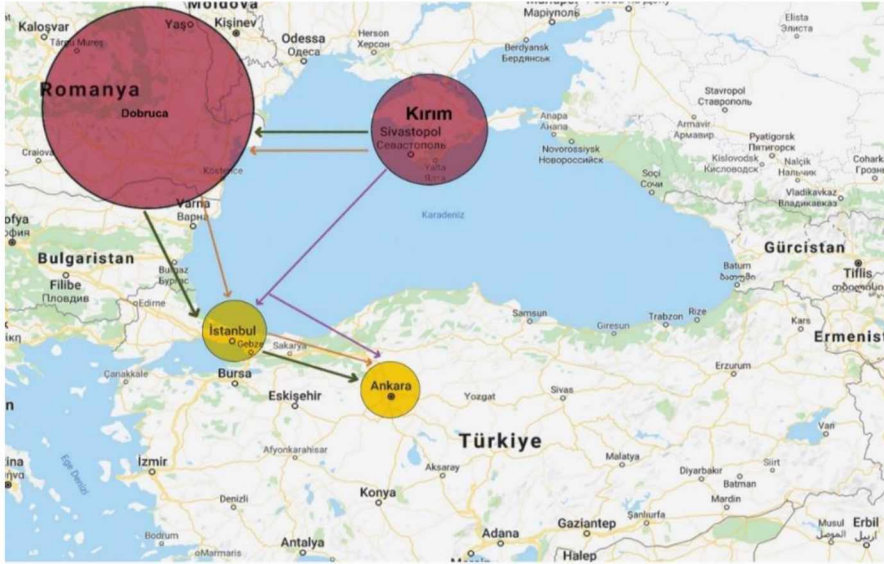
³² Ankara Şer'îye Sicillerinde de Taşpınar köyünde Romanya muhacirlerinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1172/78, 3 Kânûnusânî 1336/3 Ocak 1920; A.Ş.S., 1172/79, 3 Kânûnusânî 1336/3 Ocak 1920.

Pustu, Y. (2020). Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918). ANKARAD, 1(2). s. 591-636.

Tatlıkuyu	Kırım	Dobruca, Köstence, Bülbül, Karamurat, Dokuz Sofu, Tulca, Engez, Kişke, Asançı.
Toydemir	Kırım	Hacıoğlu Pazarcık, Harman Kuyusu, Çifte Kuyusu.
Üçpınar	Kırım	Dobruca (Engez köyü), Köstence.

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 76-77.

Harita-2: Tatar Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Kaynak: Pustu, a.g.t.,s. 77.

Ankara'ya iskân edilen Nogaylar Yedişkol (Yedişkul), Yedsan (Cetisan/Cestan)³³ ve Cemboyluk (Canboyluk)³⁴ kabilelerine mensuptur. Arşiv kayıtlarında Munkayıt³⁵ ve Yednikol kabilelerine mensup muhacirlerin Ankara'da iskân edildikleri bilgisi yer alsa da saha araştırmaları esnasında bu bilgi teyit edilememiştir. Nogayların neredeyse tamamı mensup oldukları kabileleri ve bu kabilelere ait sülaleleri (örn. Sarıkılıhocalar, Akılhocalar, Buksaylar, Kenegişler, Maşdanlar, Ötekbaslar, Öküzgötekler, Sakallılar, Kubuylular vb.) hatırlamaktadır. Tatarların ise bu konuda çok

³³ BOA., A.İMKT.MHM., 178/68, H. 13 Şabân 1276/6 Mart 1860.

³⁴ BOA., A.İMKT.NZD., 314/24, H. 15 Zilkade 1276/4 Haziran 1860.

³⁵ BOA., A.İMKT.NZD., 328/70, H. 10 Rebîülâhîr 1277/26 Ekim 1860.

fazla bir malumat sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Nogaylar arasında gelinen yerlere göre Kırımşıl ve Kobanşıl gibi ayrımların olduğu gözlemlenmiştir³⁶.

Ankara'daki Tatar yerleşim alanlarına bakıldığında, belli bir hat üzerinde yan yana veya yakın mesafelerde oldukları görülmektedir. Günümüzde Haymana'da Ahırlıkuyu ve Çayraz; Polatlı'da Tatlıkuyu, Eskipolatlı, Yenidoğan, Taşpınar, Sakarya (Tırnaksız), Karakaya, Karakuyu, Karapınar, Karayavşan, Toydemir, Üçpınar; Gölbaşı'nda, Ballıkpınar, Taşpınar ve Holoz (Günalan); Bala'da Ahmetçayırı; Keçiören'de Sarıbeyler (Lezgi) köyleri Tatar yerleşim alanlarıdır. Haymana'da Cingirli, Gölbaşı'nda Ahiboz, Şereflikoçhisar'da Akin, Şeker ve Doğankaya (Abdülgediği); Bala'da ise Tatarhöyük (Şedidhöyük) Ankara'daki Nogay köyleridir. Bunun yanında bazı köylerde (Çayraz) Tatar ve Nogay kökenli vatandaşların ortak yaşam sürdürdükleri bilinmektedir³⁷.

Çeşitli kaynaklarda Elmadağ ilçesine bağlı Edige köyü de önemli bir Tatar yerleşim alanı olarak sayılmaktadır. Ancak köyde ne ilk iskânda ne de günümüzde demografik olarak böyle bir durum söz konusu değildir. XV. yüzyıla kadar ulaşan bir yerleşim geçmişine sahip olan köye³⁸ Tatarların tam olarak ne zaman geldikleri tespit edilememiştir. Lakin 1900'lerin başında yakın akraba (muhtemelen amcaoğlu) olan Ömer Koca (Hoca) ve Abdurrahman Koca'nın (hoca) köye yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bunların ilk yerleşim alanı Edige köyüne oldukça yakın bulunan bugünkü Yellice köyüdür. Buraya yerleşen Tatarlar süreç içerisinde 1,5-2 km. mesafede bulunan Aktaş mevkiini (Omaraoğlu taşı) de sahiplenmişlerdir. Bir süre sonra ise Tatarlar, köy içerisinde kendilerine gösterilen alana yerleşmişlerdir³⁹. Günümüzde Edige'ye komşu köyler olan Hisarköy, Yellice ve Karacahasan köylerinde de az miktarda Tatar aile yaşamaktadır⁴⁰.

Ankara'daki bazı Tatar ve Nogay köylerinin demografik yapısını koruyamadığı gözlemlenmektedir. Tatarların iskânı ile teşkil edilen Çayraz, günümüzde Erzurum'dan göç eden Kürt vatandaşların ağırlıkta olduğu bir

³⁶ Hakan Kırmırlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 104; Pustu, a.g.t., s. 99.

³⁷ Bkz. Kırmırlı, a.g.e., ss. 85-169; Pustu, a.g.t., s. 101.

³⁸ Bu hususta bkz. Muzaffer Arıkan, *H. 867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1958, s. 43; Emine Erdoğan (Özünlü), *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTRA Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 245, harita 17.

³⁹ Edige ve Yellice köylerinde Mehmet Çalışkan (d. 1933), Mevlüt Arslan (d. 1946), İsmet Reçber (d. 1953) ve Kezban Çalışkan (d. 1957) ile yapılan görüşme.

⁴⁰ Pustu, a.g.t., s. 100-101.

yerleşim alanı haline dönüşmüştür. Bala kazasında Nogay muhacirlerin iskânı ile teşkil edilen Tatarhöyük'ün demografisi tamamen değişmiştir. Cingirli ise komşu Culuk köyünden gelen vatandaşların yerleşmesi ile saf Nogay köyü olma özelliğini kaybetmiştir. Demografik yapısı değişen bir diğer köy ise Ahiboz'dur. Günümüzde baskın bir çoğunlukta olmayan Nogaylar, 1936 senesinde köyde iskânı kararlaştırılan Bulgaristan muhaciri Türkler ve daha sonra köye gelip yerleşen yerli halkla birlikte ortak yaşam sürmektedirler. Benzer bir durum yine Gölbaşı'na bağlı Gökçehöyük (Çerkezhöyük) köyü için geçerlidir. Günümüzde bir kısım Tatar köyde halen varlığını devam ettirmektedir. Bunların yanı sıra demografik yapısı değişmese de pek çok muhacir köyünün (Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes vs.) günümüzde şehirleşme ile birlikte nüfusunun azaldığı bir gerçektir⁴¹.

2. Çerkes Muhacirlerin Ankara'da İskânı

Ankara'ya, XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar önemli miktarda Çerkes muhacir yerleştirilmiştir. Kırım Harbi'nden sonra başlayan Çerkes sürgünü 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından artarak devam etmiştir. Kafkasya'da etnik temizliğe maruz kalan ve sürülen Çerkesler genel olarak deniz yolu ile İstanbul, İzmir, Sinop ve Samsun limanlarına ulaşmış ve ardından Ankara'ya sevk edilmişlerdir. Ayrıca Batum, Erzurum, Çorum hattı üzerinden Ankara'ya ulaşan bir kısım Çerkes de bulunmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Çerkeslerin etnik temizliğe maruz kaldığı mahaller ve Ankara'ya geliş güzergâhları şu şekildedir (bkz. Tablo-3; Harita-3):

Tablo- 3: Çerkes Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Samut (Bozca)	Kafkasya	-
Kartalkaya	Kafkasya	Hatuv
Dağyaka (Teşrek)	Kafkasya	-
İkizce	Kafkasya	Krasnodarskiy Kray'a bağlı Armavir şehrinin güneyindeki Avul Urupskiy köyü
Gökçehöyük	Kafkasya	Kryukov ve Koğoke
Hacmurath	Kafkasya	Galakstoney, Anzor(ov), Terek ve Nalçik

⁴¹ Pustu, a.g.t., s. 102, 193.

Pustu, Y. (2020). Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918). ANKARAD, 1(2). s. 591-636.

Oltan Köyü	Çerkezistan	
Tekke Köyü	Kafkasya	

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 78.

Harita-3: Çerkes Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 78.

Gelen Çerkeslerin bir kısmı mevcut köylere dağıtılarak yerleştirilmiştir. Bir kısım Çerkes için ise müstakil köyler oluşturulmuştur. Bu köylerin bazıları demografik yapılarını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar bugün Gölbaşı ilçesinde bulunan İkizce, Gökçehöyük ve Hacımuratlı; Kahramankazan'da bulunan Dağyaka (Teşrek) ve Akyurt ilçesine bağlı Bozca (Samut) köyleridir. İkizce ve Gökçehöyük köyleri Çerkeslerin iskânı ile teşkil edilmiş olsa da, bu köylere 1936 senesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleri ile önemli miktarda Bulgaristan muhaciri Türk ile bir kısım Tatar yerleştirilmiştir. Buna rağmen İkizce ve Gökçehöyük köylerinde Çerkesler halen kayda değer bir çoğunluğu oluşturmaktadır⁴². Muhacirlerin iskânından evvel varlığı kesin olarak bilinen Bozca (Samut) köyüne yerleştirilenler ise sadece Çerkesler değildir. Çerkeslerden önce buraya Abazalar iskân edilmiştir⁴³. Aynı durum Ayaş ilçesine bağlı Oltan ve

⁴² Pustu, a.g.t., s. 134-135.

⁴³ Bozca (Samut) köyünde İbrahim Gülek (d. 1934) ile yapılan görüşme.

Tekke köyleri için de geçerlidir. Günümüzde Oltan köyünde bir miktar Çerkes bulunmaktadır. Tekke köyünde ise tespit edilebildiği kadarıyla sadece bir hane Çerkes yaşamaktadır⁴⁴.

Bunların yanında Çerkeslerin iskânı ile teşkil edilen ancak süreç içerisinde bu özelliğini kaybeden yerleşim alanları da mevcuttur. Bunlar, Şereflikoçhisar ilçesi merkezinde bulunan İstiklal Mahallesi, Balâ ilçesi merkezinde bulunan Kartaltepe Mahallesi ve Çubuk ilçesi dâhilinde bulunan Dumlupınar köyüdür. Bu alanlarda halen az da olsa Çerkes yaşamaktadır. Çerkes izleri tespit edilen bir diğer yerleşim alanı ise Elmadağ ilçesine bağlı Karacahasan köyüdür. 1880'lerde bir hanenin yerleştiği köyde Çerkesler azınlıktadır⁴⁵. Vaktiyle Ankara'nın merkezinde bulunan Mukaddem⁴⁶, Şükriye (günümüzde Hacettepe Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır) ve Aktaş Mahallelerine de bir kısım Çerkesin yerleştiği tespit edilmiştir⁴⁷.

Günümüzde varlığı tespit edilemese de bahsi geçen mahallerin dışındaki bazı alanlara da Çerkes muhacirlerin yerleştiği/yerleştirildiği kayıtlara yansımıştır. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre Çubuk kazasına bağlı Karagöl mevki bunlardan biridir⁴⁸. Saha araştırmaları esnasında aynı kazaya bağlı Esenboğa, Yenice, Karadana, Kışlacık ve Kuruçay köylerine de az miktarda Çerkes muhacirin yerleştiği saptanmıştır⁴⁹.

Ankara'da halen varlığını devam ettiren Çerkesler farklı kabilelere mensuptur. Bu kabileler tespit edilebildiği kadarıyla şu şekildedir: “*Dağyaka (Teşrek) (Şabsığ)*: Açmız, Hantu, Mamir, Med, Nöge, Kankeri, Pogh, Türkav, Veddah, Hantu, Yegos, Memetgubzeş (Memedler), Hadagatl, Kuşız, Kazuk, Nako; Oltan (Şabsığ); *İkizce/Abzeh*: Hbadyiko, Rakkiyuko, Hambosyiko, Batyiko, Batyiko, Karbeçyiko, Çuhyiko, Tsıgujyiko, Kaspetyiko, İslamyiko, Gunsikyuko, Dathujyiko, Halokyiko, Dedagyiko, Tsitsayiko, Hairsyiko, Hamlayiko, Hatsukyiko, Hatimyiko, Mekagyiko, Dugujuyiko, Haguryiko, Aslanbeçyiko, Muncuko, Tukuşko, Habatko, Hambasko, Hatibinyiko, Yekuaşeh, Hagoruka, Degumuka, Mamhıh, Ağuşe, Nakauko ve Pşigonako; *Gökçehöyük/Besleney*: Korsooko, Aneki (Kara İsmail), Gubzeyçe (Mecit ve Ahmet Bey) ve Neaşgo (Davut Bey), Agej, Ahşebi, Hfityyiko, Kojoko, Mats; *Hacımuratlı/Kabartay*: Yevjeoço (Boco Osman),

⁴⁴ Pustu, a.g.t., s. 134. Batgıray'ın da Ankara'ya Çerkes iskânı hakkın bir çalışması mevcuttur. Bkz. Batgıray XIX. *Yüzyıl Anadolu'sunda Kafkas Rüzgârı "Ankara Vilayeti İskânları"*, TÜBİTAK Destekli Araştırma Projesi 2209 (2013-1), Ankara 2014.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. Pustu, a.g.t., s. 135-136.

⁴⁶ Bkz. A.Ş.S., 1172/147, H. 3 Cemâziyelevvel 1338/24 Ocak 1920.

⁴⁷ Ankara'da kale mevkiinde Belgin Ağır (d. 1960) ile yapılan görüşme.

⁴⁸ BOA., MYL., 606/90, H. 21 Cemâziyelevvel 1277/5 Aralık 1860.

⁴⁹ Pustu, a.g.t., s. 136.

Kuşha, Kuşhabi, Kerimler (Hacı Zu, Hacı Uzun Kasım, Halit), Hatko, Sokurlar (Sokur Abdullah) ve Bidelerdir (Ali), Abaze, Bzete, Çeçente, Somarta, Balaho, Şorman, Şogen, Bihune, Tsıbıne, Vette; *Dumlupınar/Şabsıg*: Türkavlar⁵⁰.

3. Karaçay- Malkar Muhacirlerin İskânı

Günümüz Ankara sınırları içerisindeki tek Karaçay-Malkar yerleşim alanı Gölbaşı ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Yağlıpınar köyüdür. Tespit edilebildiği kadarıyla muhacirlerin köye gelişi iki katile halindedir. Yağlıpınar arazisinin muhacirlere tahsisi daha önce olsa da köyde yerleşim 10 Kasım 1906 tarihindedir. Muhacirler için inşa edilen meskenler tamamlanarak bu tarihte kendilerine teslim edilmiştir. Meskenleri inşa edilene kadar ise muhacirler bir süre komşu köyler olan Gökçehöyük, Dodurga, Tulumtaş ve Yavrucak'ta misafir olarak kalmışlardır. Teşkilinin ardından köye "Mahmudiye" isminin verdiği arşiv kayıtlarında geçmektedir. Ancak yapılan saha araştırmaları esnasında bu isim teyit edilememiştir. Köyde iskân edilen muhacirlerin bir kısmı Balkarya'nın Nalçık bölgesinden, bir kısmı ise Karaçay'dan sürgün edilmişlerdir. İstanbul üzerinden Ankara'ya sevk edilen muhacirler farklı kabilelere mensuptur. Balkarya'dan gelen Cettalar ve Sozaylar (diğer bir söyleyişle Ozaylar)'dır. Hubiler, Babalar, Girgiyer ve Hatuğlar ise Karaçay'dan gelenlerdir. Köyde iskân edilen muhacirlerin tamamı denizyolu ile İstanbul'a ulaşmış ve ardından Ankara'ya sevk edilmiştir. Aynı katile ile gelip günümüzde Eskişehir sınırları içerisinde bulunan Belpınar, Yakapınar ve Ertuğrul köylerine yerleşenler de bulunmaktadır. Bunların tamamının ileri geleni bir din âlimi olan (reisi) Şuayip Efendi'dir⁵¹. Karaçay-Malkarların göç etmek durumunda bırakıldıkları mahaller ve geliş güzergâhları şu şekildedir (bkz. Tablo-4; Harita 4):

Tablo- 4: Karaçay-M(B)alkar Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Yağlıpınar	Kafkasya	Balkarya (Nalçık), Karaçay

Kaynak: Pustu, *a.g.t.*, s. 79.

⁵⁰ Pustu, *a.g.t.*, s. 38-39; Ankara'ya iskân edilen Çerkes kabilelerle ilgili ayrıca bkz. Batgıray, *a.g.t.*

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Pustu, *a.g.t.*, s. 151-154.

Harita-4: Karaçay-Malkar Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 79.

4. Boşnak Muhacirlerin İskânı

Boşnak muhacirlerin Ankara'ya iskânı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardındanır. Ankara'ya iskân edilmeye başlayan Boşnakların geldikleri yerler tespit edilebildiği kadarıyla Tuzla, Hersek, Mihyaç, Travnik, Banja Luka (Banaluka), Mostar, Bihke, Krayina ve Saraybosna'dır. Ayrıca 1909 senesinde, günümüzde Karadağ sınırları içerisinde yer alan Kolaşin'den göç eden Boşnaklar da Ankara'ya iskân edilmiştir. Göçler esnasında gemilerle ve karayolu güzergâhını takip ederek Ankara'ya ulaşan muhacirler bulunmaktadır. Boşnakların bir kısmı Belgrad, Niş ve Sofya hattından Edirne üzerinden karayolu ile⁵², bir kısmı ise Adriyatik kıyısındaki limanlardan gemilerle İzmir ve İstanbul'a sevk edilmiştir. Kolaşin'den sürülen Boşnaklar deniz yolu ile İstanbul'a ulaşmıştır. Bunların bir kısmı iskân için gemilerle Adana'ya, bir kısmı ise Merzifon'a sevk edilmiştir. Merzifon'a sevk edilen grup yaşadıkları sorunlar nedeniyle burada kalıcı olamamış ve kısa bir süre sonra iskân için Ankara'ya gitmişlerdir. Boşnak muhacirlerinin geldikleri yerler ve geliş güzergâhları şu şekildedir (bkz. Tablo-5; Harita-4);

⁵² Fahriye Emgili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri, (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012, s. 248.

Tablo-5: Boşnak Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Fevziye (Sortak) Köyü	Bosna-Hersek	Mostar, Dobra, Stolaç, Hersek, Zenica (Zenitsa)
Kesikkavak Köyü	Bosna-Hersek	Hersek, Krayina (Kraya/ Krajinna)
Ördekgölü Köyü	Bosna-Hersek	Saraybosna, Banja Luka (Banaluka) ve Travnik
Çimenceğiz Köyü	Bosna-Hersek	Saraybosna
Avşar Köyü	Karadağ (Kolaşin)	

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 81.

Harita-5: Boşnak Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Kaynak: Pustu, a.g.t., s. 81.

Dönemin idarî taksimatına göre Haymana kazasında yer alan Ördekgözü, Kesikkavak, Yaylakoyak, Cingirli-Barutlu, Hoşularöreni, Karapınar, Üçpınarlar, Tatarhamzalı ve Homalan; Zir (Sincan) kazasında bulunan İncegiz-Çemen, Afşar, Hacıuzun, Tutluca, Kapaklı ve Sortak köyleri Boşnak muhacirlerin iskânı için oluşturulmuştur⁵³. Bir diğer kayıta ise Zir kazasında teşkil edilen köylerin Hamidiye⁵⁴, Süleymaniye, Selimiye, Fevziye ve Sultaniye olduğu zikredilmektedir⁵⁵. Boşnak muhacirlerin iskânı için Ankara'nın merkezinde Şükriye, Haymana'nın merkezinde ise Selimiye isminde mahalleler oluşturulmuştur. Şükriye Mahallesi'nin olduğu alan günümüzde Hacettepe Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Selimiye ise Haymana ilçesi hükümet konağının karşısında bulunan alanda teşkil edilmiştir. Ancak Boşnakların burada iskânı kabul etmemelerinden dolayı bu alana Tatarlar yerleştirilmiştir⁵⁶. Şer'iyye Sicilleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Ankara'nın merkezinde bulunan Esb (At) Pazarı, Çesme, Hacı Arap, Hacı Bayram, Hacı Musa, Leblebici, Osmaniye, Saraç Sinan, Mukaddem ve İsmetpaşa Mahallelerinde de XIX. yüzyılın başlarında Boşnakların yaşamış olduğu tespit edilmiştir⁵⁷. Ayrıca başka kayıtlarda Çubuk kazasında da bir Boşnak Mahallesi olduğu geçmektedir⁵⁸. Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Balâ, Keskin ve Kalecik kazalarına da Boşnak muhacirlerin iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat hâlihazırda bahsi geçen kazalar dâhilinde Boşnak muhacirlerin izine rastlanmamıştır⁵⁹.

Günümüzde birçoğu terkedilmiş ve demografisi değişmiş olsa da Ankara sınırları içerisinde varlığını halen devam ettiren beş adet Boşnak köyü bulunmaktadır. Bunlar Haymana ilçesinde bulunan Kesikkavak; Polatlı ilçesinde bulunan Ördekgözü, Afşar ve Çimencegiz ile Etimesgut ilçesinde bulunan Fevziye köyleridir. Günümüzde Polatlı ilçesine bağlı Karapınar köyünde de az miktarda Boşnak kökenli vatandaş yaşamaktadır. Çeşitli kaynaklarda Kızılcahamam ilçesinin Yukarıkise köyünün de bir Boşnak yerleşim alanı olduğu zikredilse de yapılan saha araştırmaları neticesinde

⁵³ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901; *A.Ş.S.*,1238/5, 2 Mart 1327/15 Mart 1911; *A.Ş.S.*, 1086/94. Ayrıca bkz. Tufan Gündüz, *Allahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yayınları., İstanbul 2012.

⁵⁴ Bkz. *A.Ş.S.*, 1081/20, H. 10 Cemâziyelevvel 1328/20 Mayıs 1910.

⁵⁵ BOA., *A.Ş.MKT.MHM.*, 516/4, 15 Teşrinisânî 1317/25 Eylül 1901; *A.Ş.S.*, 1087/19; *A.Ş.S.*, 1095/48.

⁵⁶ Haymana ilçesinde Fikret Yalçınkaya (d. 1945) ile yapılan görüşme.

⁵⁷ Pustu, *a.g.t.*, s. 155-156.

⁵⁸ Bkz. *A.Ş.S.*,1238/77, 25 Teşrinisânî 1328/8 Aralık 1912.

⁵⁹ BOA., *Y.PRK.KOM.*, 10/99, 18 Eylül 1317/1 Ekim 1901.

bunun doğru olmadığı tespit edilmiştir. Keza Nallıhan ilçesine bağlı Tekirler köyü için de aynı durum geçerlidir⁶⁰.

Ankara'da iskân edilen Boşnaklar arasında gelinen yere göre “Sarı Boşnak” ve “Kolaşin” ayrımının olduğu anlaşılmaktadır. Sarı Boşnak olarak nitelenenler Tuzla, Hersek, Mihyaç, Travnik, Banja Luka (Banaluka), Mostar, Bihke, Krayina ve Saraybosna'dan hicret etmiş olanlardır. Boşnak denilince akla gelen ilk grup da bunlardır ve çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Ankara'da bulunan Çimenceğiz, Ördekgölü, Kesikkavak ve Fevziye köyleri Sarı Boşnak'tır. Ankara'da bulunan tek Kolaşin⁶¹ yerleşim alanı ise günümüzde Polatlı ilçesi sınırları içerisinde yer alan Avşar (Burhaniye) köyüdür⁶².

5. Rumeli Muhaciri Türklerin İskânı

Osmanlı döneminde Ankara'ya kayda değer miktarda Rumeli muhaciri Türk iskân edilmiştir. Bunlarla birlikte gelen az miktarda Pomak da bulunmaktadır. Rumeli'den yaşanan Türk göçlerini tetikleyen temel etken, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'dir. Arşiv vesikalari, mahkeme kayıtları ve saha araştırmaları neticesinde elde edilen bilgilere göre Ankara'ya, Balçık, Cumapazarı, Deliorman (Razgrad), Eski Cuma, Hasköy, Üsküp, Lofça, Usturumca, Kosova, Pirlepe, İştıp (Makedonya), Varna, Selanik, Sofya, Yanya, Manastır, Mitroviçe, Dimetoka, Filibe, Zıştovi, Prevadi, Priştine, Osmanpazarı, Mecidiye, Hacıoğlu Pazarcık (Dobriç), Gadaylar (?), Kızanlık (Eski Zağra'da), Tutrakan, Silistre, Şumnu, Yenipazar, Rusçuk ve Pazarcık ile Dobruca (Mankalya, Çiğir, Maşatlık, Karsak, Prolu köyleri, Köstence, Nazarca köyleri)'dan gelen muhacirler iskân edilmiştir. Bahsi geçen mahallerden sürülen muhacirler kara ve deniz yolu ile İstanbul'a ulaşmış, ardından ise demiryolu vasıtası ile Ankara'ya sevk edilmişlerdir. Rumeli muhacirlerinin geldikleri yerler ve geliş güzergâhları tespit edilebildiği kadarıyla şu şekildedir (bkz. Tablo-6; Harita-5)⁶³;

Tablo-6: Rumeli Muhacirlerinin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Abadan Köyü	Bulgaristan	Varna, Deliorman, Sulcallı, Karaağaç, Avreni

⁶⁰ Murat Sevim (d. 1945) ile yapılan görüşmesi.

⁶¹ Avşar köyünde yaşayanların erkeklerine “kolaşinsa” kadınlarına ise “kolaşinka” denilmektedir.

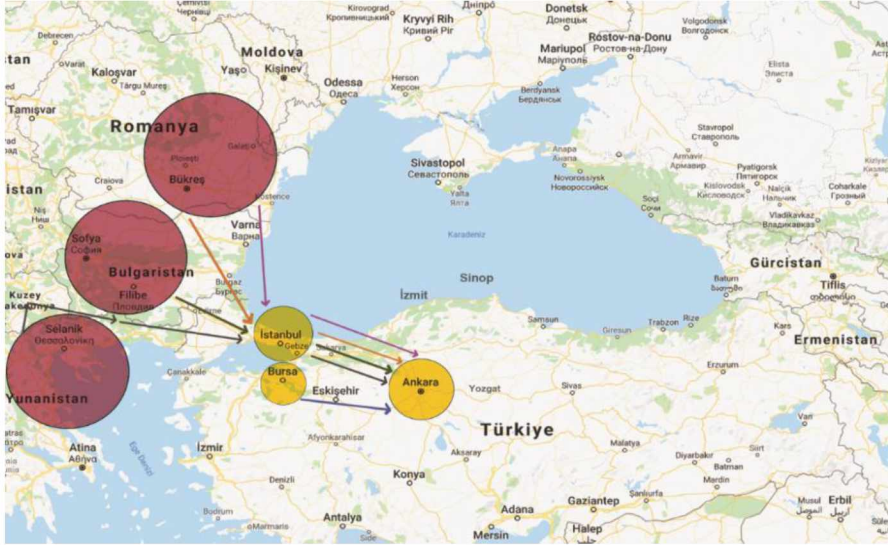
⁶² Avşar köyünde Bayram Gürkan (d. 1940) ile yapılan görüşme.

⁶³ Pustu, *a.g.t.*, s. 82-83.

Alacaören (Mahmu-diye) Köyü	Bulgaristan	Varna, Cuma, Kırcaali, Ormanlı, Nasufça, Hezargrad (Razgrad) ⁶⁴
Çekirdeksiz Köyü	Bulgaristan Yunanistan Makedonya	Usturumca ⁶⁵ , Varna, Deliorman, Osmanpa-zarı, Atina.
İkipınar Köyü	Bulgaristan	Kırcaali, Korucu, Kırmali, Tunaboylu
Çalseki Köyü	Bulgaristan	Şumnu, Tozekan, Pravadi, Cuma, Varna
Kurusarı Köyü	Romanya Bul-garistan	Eskicuma (Zağralı köyü), Silistre, Köstence
Tuğla Köyü	Bulgaristan	Mestanlı

Kaynak: Pustu, *a.g.t.*, s. 83.

Harita-6: Rumeli Muhacirlerinin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Kaynak: Pustu, *a.g.t.*, s. 84.

⁶⁴ Köyde Razgrad muhacirlerinin olduğu *Ankara Şer'îye Sicilleri*'nde de yer almaktadır. Bkz. *A.Ş.S.*, 1075/34, 15 Eylül 1327/28 Eylül 1911.

⁶⁵ Buraya yerleştirilen Usturumca muhacirlerinin yerlerini terk ettikleri bazı belgelerden anlaşılmaktadır. *BOA.*, *DH.MB.HPS.*, 153/40, 19 Mart 1331/1 Nisan 1915.

Günümüzde Osmanlı döneminde Ankara'da Rumeli muhaciri Türkler için teşkil edilmiş olan dokuz köy tespi edilmiştir. Bunlar hâlihazırda Polatlı ilçesine bağlı Çekirdeksiz ve Üçpınarlar (Selimiye); Pursaklar ilçesine bağlı Kurusarı, Abadan ve Alacaören (Mahmudiye); Keçiören ilçesine bağlı Çalseki ve Çubuk ilçesine bağlı İkipınar ve Tuğla köyleridir. Çubuk ilçesine bağlı Dumlupınar köyü ise Rumeli muhacirlerinden önce Çerkeslerin iskân alanıdır. Ancak Osmanlı döneminde önemli miktarda Rumeli muhacirinin buraya iskân edildiği ve bir süre sonra bunların çoğunluğu oluşturdukları anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde de buraya Bulgaristan'dan sürgün edilen Türkler yerleştirilmiştir. Çekirdeksiz köyünde ise Türklerin yanında az miktarda Pomak'ın da iskân edildiği anlaşılmaktadır⁶⁶.

Abadan, Alacaören (Mahmudiye), Çalseki, Dumlupınar, Kurusarı, İkipınar ve Tuğla köylerine yerleşen muhacirlerin karayolu ile (muhtemelen öküz arabaları vasıtasıyla) İstanbul'a ulaştıkları ve ardından Bursa'ya gittikleri tespit edilmiştir. Daha sonra muhacirlerin bir kısmı Bursa'da kalırken diğer kısmının Ankara'ya geldiği anlaşılmaktadır. Bu esnada bazı muhacirler Eskişehir'e yerleşmiştir. İfade edildiğine göre muhacirlerin Ankara'daki toplanma alanı Zir (Sincan) kazasıdır. 1894-95 yıllarında peyderpey Zir kazasına ulaşan muhacirler, devam eden süreçte yer tespitinin ardından rızaları doğrultusunda yukarıda bahsi geçen köylere yerleştirilmişlerdir. Bunlardan ilk muhacir yerleşim alanı Abadan arazisidir. Buna rağmen saha araştırmaları sırasında edinilen bilgi, ilk olarak Abadan arazisine iskân olunan muhacirlerin daha sonra İkipınar köyüne gelip yerleştikleridir. İsmi geçen köylere yerleşen muhacirler arasında akrabalık bağlarının olduğunu da söylemek gerekir⁶⁷.

Günümüzde izlerine rastlan(a)masa da 1891 senesi ortalarında Akköprü'ye Rumeli bölgesinden gelen/gelecek olan muhacirlerin iskânının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Toplamda Akköprü'ye yerleştirilmesi düşünülen hane sayısı 271'dir. Bunlardan 150'si Bulgaristan'ın Hasköy şehriden geleceklerdir⁶⁸. Alınan bu kararın kısmen de olsa hayata geçirilmiş olması

⁶⁶ Pustu, *a.g.t.*, s. 174, 180-181. Cumhuriyet döneminde Ankara'ya muhacir iskânı hakkında bkz. Yusuf Sarımay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 17, S. 80, Ankara, ss. 351-388; Levent Kayapınar, "Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine Gözlemler", *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, ed. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, ss. 373-395.

⁶⁷ Abadan ve Alacaören (Mahmudiye) köylerinde Hasan Yılmaz (d. 1931), Hasan Özcan (d. 1937), Necmiye Çalık (d. 1944) ve Timur Çalık (d. 1966) ile yapılan görüşme.

⁶⁸ BOA., *Y.MTV.*, 53/3, 25 Temmuz 1307/6 Ağustos 1891.

muhtemeldir. Zira karar alınmasından daha üç ay kadar süre geçmeden Akköprü'ye yerleştirildiği belirtilen Rumeli muhacirlerinin Çiflikât-ı Hümâyûn Müdürü Ahmet Efendi tarafından başka bir mahalle gönderilmeye çalışıldığı görülmektedir⁶⁹. Ayrıca 1902 senesi ortalarında Haymana kazasında bulunan Karabostan adlı mevkiye Rumeli muhacirlerinin iskân olduğu saptanmıştır. Rumeli muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen köye ilk olarak "Memduhiye" ismi verilmesi düşünülse de daha sonra buranın "Abadan" olarak adlandırılmasına karar verilmiştir⁷⁰. Günümüzde Karabostan mevkiine iskân olunan Rumeli muhacirlerinin izlerine rastlanamamıştır.

Tespit edilen arşiv vesikalarından Ankara'nın "Osmaniye Mahallesi"ne de Rumeli muhaciri Türklerin iskân edildiği anlaşılmaktadır⁷¹. Mahallenin ismi bazı kayıtlarda "Muhacir Osmaniye" olarak geçmektedir⁷². Mahallede Boşnak muhacirlerin izlerine de rastlanmıştır⁷³. Mahallenin teşkil edildiği alan, Ankara'nın merkezinde bulunan Çankırı Kapısı civarındadır. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre muhacirlerin iskânı sırasında burası boş alandır⁷⁴. Yine Ankara'nın merkezinde bulunan Boşnak, Tekke Ahmet, Erzurum, Yusuf Habbaz, Hamidiye, İğneci Belkis ve Kul Derviş Mahallelerinde de Rumeli muhacirlerinin iskân olduğu tespit edilmiştir⁷⁵. Çubuk kazasının merkezi ile aynı kaza dâhilinde bulunan Mecidiye köyünde de bir kısım Rumeli muhacirinin iskân edildiği anlaşılmaktadır⁷⁶.

C. İskân Edilen Muhacir Miktarı

Cumhuriyet öncesinde Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin miktarı hakkında Murat Bardakçı tarafından yayımlanan *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi* isimli eserde bazı bilgiler yer almaktadır. Buradaki ifadelere göre Balkan Harbi'nden evvel Ankara'ya 5.952 hanede toplam 29.785 nüfus muhacir iskân edilmiştir. Balkan Harbi'nden sonra gelen muhacir sayısı ise

⁶⁹ BOA., *DH.MKT.*, 1875/6, 24 Eylül 1307/6 Ekim 1891.

⁷⁰ BOA., *İ.DH.* 01401, 5 Ağustos 1318/18 Ağustos 1902; *DH.MKT.*, 576/9, 28 Ağustos 1318/10 Eylül 1902

⁷¹ BOA., *BEO*, 722/54101, H. 11 Recep 1313/28 Aralık 1895. *A.Ş.S.*, 1126/101, 14 Nisan 1339/14 Nisan 1923; *A.Ş.S.*, 1250/150.

⁷² *A.Ş.S.*, 1112/71; *A.Ş.S.*, 1067/178, H. 19 Ramazan 1325/26 Ekim 1907.

⁷³ Bkz. *A.Ş.S.*, 1081/67; *A.Ş.S.*, 1075/62; *A.Ş.S.*, 1172/150, 12 Kânûnusânî 1326/12 Ocak 1920; *A.Ş.S.*, 1084/78; Bkz. *A.Ş.S.*, 1238/27, 30 Mart 1327/12 Nisan 1911; *A.Ş.S.*, 1056/116; *A.Ş.S.*, 1046/263.

⁷⁴ BOA., *ŞD.*, 1341/38, H. 5 Zilkade 1310/21 Mayıs 1893; *İ.DH.*, 1304/30, H. 24 Zilkade 1310/9 Haziran 1893. *A.Ş.S.*, 1250/38, 6 Temmuz 1335/6 Temmuz 1919.

⁷⁵ Pustu, *a.g.t.*, 176.

⁷⁶ *A.Ş.S.*, 1068/17, H. 5 Rebiulahir 1326/7 Mayıs 1908.

2.111 hanede toplam 9.335 nüfustur⁷⁷. Buradan yola çıkarak Osmanlı döneminde Ankara'ya 8.063 hanede 39.120 muhacirin iskân edildiği sonucuna ulaşılmaktadır⁷⁸. Bu hususta bir diğer bilgi ise 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi neticesinde Ankara vilayetine 50.000 kadar muhacirin iskânının kararlaştırıldığıdır. Şimşir'in ifade ettiğine göre 1879 senesinde bu miktarın ancak 30.000 kadarı Ankara vilayetine gelebilmiştir. Geri kalan kısmı ise henüz yollardadır. Şimşir, Ankara sancağına iskân edilen muhacir miktarını ise 7.280 olarak vermektedir⁷⁹.

Bu bilgilere rağmen ulaşılan arşiv kayıtlarına dayalı olarak yukarıda belirtilenden daha fazla sayıda muhacirin Ankara'ya yerleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Yapılan incelemelerde sadece 1859-1865 yılları arasında Ankara sancağına iskân edilen muhacir miktarının 10 bin civarında olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan bir vesikada ise 27 Kasım 1878 tarihine kadar Ankara'da iskân edilen muhacir miktarı 15 bin olarak gösterilmektedir⁸⁰. Bu sırada gelenler Kırım'da ve Kafkaslar'da etnik temizliğe maruz kalan Çerkes, Tatar ve Nogaylardır. 93 Harbi sonrası Ankara'ya yaşanan ilk göç hadisesi tespit edildiği kadarıyla 1879 yılındadır. Göçlerin en yoğun olduğu dönem ise 1890-1910 yılları arasındadır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde varılan kanaat, Ankara'ya 1879-1910 yılları arasında yaklaşık 50 bin civarında muhacirin iskân edildiğidir. Ankara'da iskânı kararlaştırılan 4 bin kadar Girit muhaciri de buna eklenirse rakam 54 bine çıkmaktadır. Ancak Girit muhacirlerinin Ankara'ya iskânları teyit edilememiştir. Bu sebeple bahsi geçen rakam (4 bin) dikkate alınmamıştır. Netice olarak bizim tespitimiz 1859-1910 yılları arasında Ankara'ya iskân edilen muhacir sayısının 65 bin civarında olduğudur. Buna rağmen sadece arşiv kayıtlarına dayanarak Ankara'ya iskân edilen muhacir miktarı ile ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Zira arşiv kayıtlarında, çeşitli muhacir gruplarının Ankara'ya iskânları kararlaştırmış olsa dahi bunun fiiliyata dökül(m)eemiş olabileceği ihtimali dikkate alınmalıdır. En azından kayıtlarda yer alanla fiiliyata dökülenler arasında önemli bir farkın olduğu muhakkaktır. Gelmesi kararlaştırıldığı halde gelmeyen, iskân edildikten sonra yerleşim alanlarını terk eden ve Ankara'da bir süre geçici iskâna tabi tutulan muhacir gruplarının olduğu da dikkate alınmalıdır. Dikkat edilmesi

⁷⁷ Murat Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrükesi*, Everest Yayınları, İstanbul 2008, s. 35-39.

⁷⁸ Pustu, *a.g.t.*, s. 85.

⁷⁹ Şimşir, *a.g.e.*, s. 26. Burada bizim için önemli olan Ankara sancağına yerleştirilen muhacir miktarıdır. Zira Ankara sancağı genel hatlarıyla -bir kısım farklılıklar olsa da- günümüz Ankarasını ifade etmektedir. Ankara vilayetinin ise dönemde kapsadığı alan çok daha geniştir. Bkz. Pustu, *a.g.t.*, s. 31-33.

⁸⁰ BOA., *Y.PRK.KOM.*, 1/52, 15 Teşrinisânî 1294/27 Kasım 1878.

gereken bir diğer husus ise dönemin idarî taksimatından kaynaklanabilecek aksaklıklardır⁸¹.

D. Muhacirlere Sağlanan Yardımlar

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere devletin Ankara'ya iskân edilen muhacirlere nakliye, iâşe, yevmiye, arazi tahsisi, mesken inşası, yakacak, ziraat aleti, ziraat hayvanı ve tohumluk desteği ile defin işleri ve sağlık konularında yardımları söz konusudur. Bunların yanı sıra mağduriyet içerisine düşen ve devletten destek talep eden muhacirlere de talepleri doğrultusunda elden geldiğince yardımda bulunulduğu anlaşılmaktadır. Devlet yardımlarının yanında Ankara halkının da muhacirlere çeşitli destekleri söz konusudur⁸².

Devletin muhacirlere olan ilk desteği, onların iskân alanlarına sevki sırasındadır. Göç ettikleri mahallerden İstanbul ve İzmit'e ulaşan muhacirler genel olarak demiryolu vasıtası ile Ankara'ya gönderilmişlerdir⁸³. Bu sırada bir kısım muhacir için herhangi bir ücret talebinde bulunulmamıştır⁸⁴. Bir kısım muhacir için ise çeşitli oranlarda (%25⁸⁵, % 30 ve % 50) indirimlerin uygulandığı görülmektedir⁸⁶. Bu esnada Osmanlı hükümeti, muhacirlere iâşe ve yevmiye yardımında da bulunmuştur. Tespit edilebildiği kadarıyla bu yardımlar kalıcı iskâna kadar devam ettirilmiştir⁸⁷. Bazı durumlarda ise elinde sadece "fukara belgesi" olan muhacirlere yardımda bulunulmuştur⁸⁸. Bu tarz yardımlar çeşitli aksaklıklar olsa da yukarıda belirtildiği üzere muhacirlerin kalıcı iskânlarına kadar devam ettirilmiştir. Ancak kuraklık, kışın sert geçmesi ve ailenin geçimini sağlayan kişilerin vefatı

⁸¹ Detaylı bilgi için bkz. Pustu, *a.g.t.*, 85-96.

⁸² Pustu, *a.g.t.*, 203-205; Pustu,

⁸³ BOA., *DH.MKT.*, 2038/25, H. 13 Cemâziyelâhir 1310/2 Ocak 1893.

⁸⁴ BOA., *DH.MKT.*, 1961/115, H. 19 Zilkade 1309/15 Haziran 1892; *DH.MKT.*, 1941/53, H. 19 Ramazân 1309/17 Nisan 1892; *DH.MKT.*, 1942/113, H. 27 Ramazân 1309/25 Nisan 1892; BOA., *A.İMKT.MHM.*, 230/97, H. 6 Safer 1278/13 Ağustos 1861; *A.İMKT.MHM.*, 232/22, H. 17 Safer 1278/24 Ağustos 1871.

⁸⁵ BOA., *BEO.*, 47/3465, 25 Temmuz 1308/6 Ağustos 1892; *BEO.*, 16/1189, H. 13 Zilkade 1309/9 Haziran 1892; *DH.MKT.*, 2003/20, 15 Eylül 1308/27 Eylül 1892; *DH. MKT.*, 1988/91, 4 Ağustos 1307/16 Ağustos 1891.

⁸⁶ BOA., *DH.MKT.*, 40/25, 24 Mayıs 1309/5 Haziran 1893.

⁸⁷ BOA., *BEO.*, 715/53621, 18 Teşrînisâni 1311/30 Kasım 1895; *İ.ML.*, 57/54, 2, 10 Şubat 1319/15, 23 Şubat 1904; *A.İMKT.MHM.*, 499/45, H. 6 Ramazân 1306/6 Mayıs 1889; *A.İMKT.MHM.*, 524/21, 13 Mart 1320/26 Mart 1904.

⁸⁸ *A.İMKT.NZD.*, 328/70, H. 10 Rebiülâhir 1277/26 Ekim 1860.

gibi mağduriyetler üzerine talepte bulunan bir kısım muhacirlere yardımların devam ettiği anlaşılmaktadır⁸⁹.

Devlet'in muhacirlere olan bir diğer yardımı arazi tahsisidir. Bu konuda devlet çeşitli usuller takip etmiştir. Bunlardan biri her bir muhacir hanesine belli miktarlarda arazi verilmesidir. Bir diğer usul ise muhacirlerin iskân edileceği köylerin genel hatlarının belirlenmesidir. Saha araştırması sırasında edinilen bilgilere göre sınırları belirlenen mahallerde muhacirler işleyebilecekleri kadar araziye sahiplenme yoluna gitmişlerdir⁹⁰. Kendilerine gösterilen arazilere yerleşen muhacirlerin bir kısmı iskânın hemen ardından tapularını almışlardır⁹¹. Bir kısım muhacirin ise tapularına ancak 1950'lerde gerçekleştirilen arazi reformunun ardından kavuştuğu görülmektedir⁹². Tapu meselesi ancak yakın dönemlerde çözülebilen muhacir köyleri de mevcuttur⁹³. Arazi tahsisinden sonra muhacirlere yapılan en önemli yardım şüphesiz onlar için meskenler inşa edilmesidir. Arşiv kayıtlarından ve saha araştırmalarından edinilen bilgilere göre Osmanlı hükümeti, Ankara'da iskân edilen Boşnaklar için oluşturulan köylerin tamamında meskenler inşa ettirmiştir. Ankara'nın tek Karaçay-Malkar köyü olan Yağlıpınar'da da aynı durum söz konusudur. Ancak Çerkesler, Tatarlar, Nogaylar ve Rumeli muhaciri Türkler için bu konuda standart bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla bahsi geçen muhacir gruplarının sadece cüzi bir kısmı için meskenler inşa ettirilmiştir. Yakın tarihlerde gelmiş, aynı kökene mensup ve civar mahallerde iskân edilmiş olan muhacirler için dahi uygulama bu şekilde olmuştur. Bu durum devletin içerisinde bulunduğu ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle böyle bir hareket tarzı izlemiş olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla devletin Ankara için ne sebeple bu tarz bir yol izlediği

⁸⁹ BOA., *MV.*, 99/41, 12 Şubat 1315/24 Şubat 1900; *BEO.*, 722/54101, H. 11 Recep 1313/28 Aralık 1895; BOA., *MVL.*, 711/7 23 Haziran 1281/5 Temmuz 1865; *A.MKT.UM.*, 390/1, H. 17 Cemâziyelâhir 1276/11 Ocak 1860; BOA., *BEO.*, 715/53621, 18 Teşrînisânî 1311/30 Kasım 1895; BOA., *A.İMKT.MHM.*, 528/16, 21 Teşrînisânî 1321/4 Aralık 1905; BOA., *İML.*, 57/54, 2, 10 Şubat 1319/15, 23 Şubat 1904; BOA., *A.İMKT.MHM.*, 510/5, 24, 26, 27, 29 Haziran, 9 Temmuz 1316/7,9,10,12, 22 Temmuz 1900; *A.MKT.NZD.*, 366/42, H. 15 Muharrem 1278/23 Temmuz 1861.

⁹⁰ Hacımuratlı, Gökçehöyük ve Yağlıpınar köylerinde Orhan Susamlı (d. 1937), Nurettin Açık (d. 1938), Nurettin Özbek (d. 1966), Muhsin Gümüş (d. 1950) ve Hüsrev Gümüş (d. 1959) ile yapılan görüşme.

⁹¹ BOA., *MVL.*, 720/37, 19 Nisan 1282/1 Mayıs 1866.

⁹² Karakaya, Tatlıkuyu, Kesikkavak, Çayraz, Gökçehöyük ve Hacımuratlı köylerinde Nail Doğrul (d. 1936), Ayten Paça (d. 1939), Adem Alpcan (d. 1960), Fikret Yağcıkaya (d. 1945), Muhsin Gümüş, (d. 1950), Hüsrev Gümüş (d. 1959) ve Orhan Susamlı (d. 1937) ile yapılan görüşme.

⁹³ Ayten Paça (d. 1939) ile yapılan görüşme.

hakkında makul bir gerekçe tespit edilememiştir⁹⁴. Çeşitli sebeplerle zarar gören meskenlerin tamir ve tadilinde de devletin desteği söz konusudur⁹⁵.

Ankara'da iskân edilen muhacirlere sağlık alanında da bazı yardımlarda bulunulmuştur. Bunlar muhacirlerin tedavisi için hekim görevlendirilmesi⁹⁶ şehirde bulunan hastahanelerde kendileri için odalar tahsisi ve tıbbî malzeme teminidir⁹⁷.

Devlet, dönemin zor şartlarında elinden geldiğince muhacirlerin ihtiyaçlarını gidermeye gayret sarfetmiştir. Ancak muhacirlerin kitleler halinde geliş devleti diğer alanlarda olduğu gibi malî açıdan da zor durumda bırakmıştır. Bu ortam içerisinde idarecilerin bazı harcamaları kısma gayreti içerisine girdiği görülmektedir. Bu doğrultuda, iskân talebinde bulunan bir kısım muhacirin “*iskân için herhangi bir talepte bulunmamak ve Devlet'in gösterdiği mahallerde iskânı kabul etmek kaydıyla*” Ankara'da iskânına müsaade etmiştir⁹⁸.

Görüldüğü üzere Osmanlı hükümeti, Ankara'ya iskân edilen muhacir gruplarına iskân sürecinin hemen her aşamasında çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Ancak bu yardımların genel bir standardının olduğunu söylemek mümkün değildir. Aynı kökene mensup, yakın mahallerde iskân edilen ve geliş yılları hemen hemen aynı olan muhacir grupları için de bu durum geçerlidir. Bunun yanında kararlaştırıldığı halde yardımların ne kadarının hayata geçirilebildiği de sorgulanması gereken bir husustur. Bunun temel sebebi iskân memurlarından kaynaklanan suiistimaller, dönemin şartları ve içerisinde bulunulan malî imkânsızlıklardır.

E. Muhacirlerin İskânında Yaşanan Sıkıntılar

Ankara'ya muhacir iskânı sürecinde devlet politikalarından, muhacirlerden ve yerli halktan kaynaklanan bazı sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Sevk esnasında yaşanan sorunlar, uzun süre kalıcı iskânın sağlanamaması, mesken inşası hususunda yaşanan gecikmeler⁹⁹, kararlaştırıldığı

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Pustu, *a.g.t.*, ss. 207-223.

⁹⁵ BOA., *DH.MKT.*, 579/60, 20 Ağustos 1318/2 Eylül 1902; BOA., *BEO*, 1760/131941, 28 Teşrinisânî 1317/11 Aralık 1901; BOA., *DH.MKT.*, 2556/16, H. 03 Şabân 1319/15 Kasım 1901, BOA., *DH.ŞFR.*, 271/96, 28 Teşrinisânî 1317/11 Aralık 1901; BOA., *A.ŞMKT.MHM.*, 518/7, 21 Mayıs 1318/3 Haziran 1902.

⁹⁶ BOA., *MVL.*, 709/26, H. 13 Muharrem 1282/8 Haziran 1865; *MVL.*, 705/33, 20 Nisan 1281/2 Mayıs 1865.

⁹⁷ BCA., 272.0.0.74/65.15.6, 29 Nisan 1917; BCA., 272.0.0.74/65.15.1, 29 Nisan 1917.

⁹⁸ BOA., *A.ŞMKT.UM.*, 432/47, H. 2 Rebülevvel 1277/18 Eylül 1860; *DH. MKT.*, 1936/12, 11 Mart 1308/23 Mart 1892; *Y. MTV.*, 312/101, 28 Haziran 1324/11 Temmuz 1908; *DH.MKT.*, 2469/131, 26 Mart 1317/8 Nisan 1901.

⁹⁹ BOA., *DH.MKT.*, 2521/6, 28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901.

halde yevmiye ve diğer bazı yardımların yapılamaması devletten kaynaklanan en temel sorunlardır¹⁰⁰. Bunların temelinde mevzuat yetersizliği, devletin içerisine bulunduğu maddî imkânsızlıklar ve iskân görevlilerinin tutumları etkili olmuştur¹⁰¹. Gelen muhacirler için iskân mahallindeki idarecilere yeterli malumatın verilmeyişi ve görevli memurların bu konudaki kayıtsızlıkları muhacirlerin ve yerli halkın mağduriyetine sebep olmuştur. Bazı durumlarda ise iskân görevlilerinin bile bile talimatlara aykırı davranıldığı kayıtlara yansımıştır¹⁰². İskân görevlilerinin yaşanan sorunlar karşısında masa başından sorunları çözmeye çalışmaları ise mağduriyetlerin daha da artmasına neden olmuştur¹⁰³.

İskân sürecinde muhacirlerin iskân için gösterilen mahalleri beğenmemeleri çeşitli sorunlara neden olmuştur. İskânı kabul eden bir kısım muhacir ise süreç içerisinde yerlerini terk etmiştir. Bunun temel sebebi muhacirlerin iskân alanlarına uyum sağlayamamaları ve bataklık nedeniyle sıtma gibi salgın hastalıkların baş göstermesidir. Bu gibi sebepler yerleşime açılan birçok mahallin terk edilmesine neden olmuştur. Muhacirlerin iskân edildikleri alanları kabul etmemeleri veya terk etmelerindeki diğer bir etken ise akrabalık bağlarıdır¹⁰⁴. Bir kısım muhacir ise geldikleri yerlere geri dönme gayreti içerisine girmiştir¹⁰⁵. Bazı örneklerde bu tarz sıkıntılara karşı Devlet'in iskândan evvel kabile reislerine iskân mahallini gösterme ve onaylarını alma yoluna gittiği görülmektedir¹⁰⁶.

Arazi hususunda yaşanan sorunlar iskândan sonra da devam etmiştir. Bunun en temel sebebi sınır anlaşmazlıklarıdır. Bu anlaşmazlıkların bir kısmı yerli halktan, bir kısmı ise muhacirlerden bir kısmı ise Devlet'in uygulamalarından kaynaklı olarak meydana gelmiştir. Yerli halktan kaynaklanan arazi anlaşmazlıklarının altında, muhacirlere tahsis edilen mirî araziler üzerinde kendilerinin hak iddia etmeleri yatmaktadır. Devlet'in yerli halkın

¹⁰⁰ BOA., *DH.MKT*, 2799/38, 25 Mart 1325/7 Nisan 1909; *DH.MKT*, 2808/16, 26 Şubat 1325/11 Mart 1910; *DH.MKT*, 2802/53, 12 Nisan 1325/25 Nisan 1909, Ayrıca bkz. İhsan Seddar Kaynak-Murat Koraltürk, "Ankara'ya Demiryoluyla Göçler ve İskân Siyaseti (1890-1910)", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1) Haziran 2016, ss. 1-12.

¹⁰¹ Pustu, *a.g.t.*, s. 202.

¹⁰² BOA., *Y.PRK.AZJ.*, 43/27, H. 18 Şabân 1319/30 Kasım 1901.

¹⁰³ BOA., *AJMKT.UM.*, 450/86, 13 Nisan 1277/25 Nisan 1861.

¹⁰⁴ BOA., *AJMKT.MHM.*, 760/59, H. 4 Şevvâl 1277/15 Nisan 1861; *DH.ŞFR.*, 269/95, 20 Teşrinievvel 1317/2 Kasım 1901; *BEO.* 431/32270, 10 Haziran 1310/22 Haziran 1894; *AJMKT.MHM.*, 210/63, H. 15 Şabân 1277/26 Şubat 1861; *İ.DH.* 1318/11, 29 Teşrinievvel 1310/10 Kasım 1894; *BEO.*, 7/470, 1 Teşrinisânî 1310/13 Kasım 1894.

¹⁰⁵ BOA., *HR.İM.*, 16/111, 19 Şubat 1339/19 Şubat 1923; BOA., *DH.ŞFR.*, 269/95, 20 Teşrinievvel 1317/2 Kasım 1901.

¹⁰⁶ BOA., *AJMKT. MHM.*, 507/5. 7, 9, 10 Haziran 1315/19, 21, 22 Haziran 1899.

tapulu arazilerine muhacir iskân etme teşebbüsleri de anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir. Bunun yanında muhacirlerin de yerli halkın arazilerine tecavüzleri söz konusudur. Arazi konusunda yaşanan sorunların çoğu arşiv kayıtlarına yansımaya da saha araştırmaları esnasında Karakaya köyü halkının Kayabaşı ve Kızılkışla köyleri halkı ile; Fevziye köyü halkı ile Kuşburnu, Tilkiini, Gölgelikaya ve Belpınar köyleri halkı ile; Ballıkpınar köyü halkının Koparan ve Hacılar köyleri halkı ile; Kesikkavak köyü halkının Gedik köyü halkı ile; İkizce köyü halkının Topraklı ve Dikilitaş köyleri halkı ile; Gökçehöyük köyü halkının Halaçlı ve Yavrucak köyleri halkı ile; Günalan (Holos) köyü halkının Ahiboz ve Karaali köyleri halkı ile; Dağyaka (Teşrek) köyü halkının Susuz ve Karacakaya köyleri halkı ile; Yağlıpınar köyü halkının Beynam köyü halkı ile; Hacımuratlı köyü halkının Velihimmetli ve Halaşlı köyleri halkı ile; Çekirdeksiz köyü halkının Yassihöyük köyü halkı ile; Kurusarı köyü halkının Ravlı ve Gümüşlüoluk köyleri halkı ile; Tuğla köyü halkının Sığırlıhacı köyü halkı ile; Sarıbeyler (Lezgi) köyü halkının Kılıçlar ve Güvenç köyleri halkı ile arazi anlaşmazlıkları yaşadığı tespit edilmiştir¹⁰⁷.

Ankara'da muhacir iskânı sürecinde bazen muhacirlerden ve bazen de yerli halktan kaynaklı olarak serserilik, işkence, gasp, yağma, hırsızlık¹⁰⁸ tecavüz, kız kaçırma¹⁰⁹, kaçakçılık¹¹⁰ gibi hadiselerin meydana geldiği görülmektedir. Bu konuda pek çok hadise *Ankara Şer'iyye Sicillerine* yansımıştır¹¹¹.

Göçler esnasında ve sonrasında karşılaşılan bir diğer önemli sıkıntı yaşanan salgın hastalıklardır. Süreç içerisinde karşılaşılan menfi şartlar bunun temel sebebidir. Meydana gelen sıtma hadiseleri bu konuda oldukça

¹⁰⁷ Pustu, *a.g.t.*, s. 245.

¹⁰⁸ Bkz. BOA., *ŞD.*, 3205/13, H. 12 Cemâziyelâhir 1285/30 Eylül 1868; BOA., *BEO*, 613/45967, 19 Nisan 1311/1 Mayıs 1895; BOA., *DH.MUİ.*,15-1/27, 25, 30 Teşrînisânî 1324/8, 13 Aralık 1809; BOA., *MVL.*, 641/19, 10 Teşrînievvel 1278/22 Ekim 1862; *A.Ş.S.*, 1270/44; *A.Ş.S.*, 1270/175, 11 Temmuz 1927; *A.Ş.S.*, 1272/149; *A.Ş.S.*, 1272/154, 17 Mayıs 1928; *A.Ş.S.*, 1181/223; *A.Ş.S.*, 1181/283; *A.Ş.S.*, 1084/123, H. 7 Cemâziyelevel 1330/2 Mayıs 1912. *A.Ş.S.*, 1227/24, 11 Teşrînievvel 1311/23 Ekim 1895; *A.Ş.S.*, 1227/26, 22 Teşrînievvel 1312/14 Ekim 1896; *A.Ş.S.*, 1227/49, 16 Mayıs 1311/28 Mayıs 1895; *A.Ş.S.*, 1227/50, 10 Mayıs 1311/22 Mayıs 1895; *A.Ş.S.*, 1227/85; *A.Ş.S.*, 1250/34, 19 Ağustos 1335/19 Ağustos 1919; *A.Ş.S.*, 1250/118;

¹⁰⁹ BOA., *MVL.*, 643/82, H. 8 Şabân 1279/29 Ocak 1863; BOA., *MVL.*, 643/82, H. 8 Şabân 1279/29 Ocak 1863; BOA., *MVL.*, 643/82, H. 8 Şabân 1279/29 Ocak 1863.

¹¹⁰ BOA., *DH. MKT.*, 1730/59, H. 22 Şevvâl 1307/11 Haziran 1890.

¹¹¹ *A.Ş.S.*, 1272/105, 1 Teşrînievvel 1927; *A.Ş.S.*, 1272/110; *A.Ş.S.*, 1270/89, 6 Nisan 1927; *A.Ş.S.*, 1270/226; *A.Ş.S.*, 1272/105, 31 Kânûnuevvel 1928; *A.Ş.S.*, 1272/110, 8 Teşrînievvel 1928; *A.Ş.S.*, 1272/209, 22 Mayıs 1928; *A.Ş.S.*, 1272/144, 27 Mayıs 1928; *A.Ş.S.*, 1181/223.

önemlidir. Muhacirler ülkeye giriş yaptıktan sonra özellikle İstanbul ve İzmit'te -Ankara'ya sevkten önce- sağlık konusunda bazı koruyucu uygulamalara tabi tutulmuşlardır¹¹². Muhacirler için, iskân sahaları olan Ankara'da da çeşitli tedbirler alınmıştır¹¹³. Bu tedbirlere rağmen sıtma konusundaki sorunlar oldukça yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bunlardan cüzî bir kısmı arşiv kayıtlarına yansımıştır¹¹⁴. Yapılan saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilerden ise durumun çok daha vahim olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki sıtmadan etkilenmeyen muhacir köyü neredeyse yok denecek kadar azdır. Bazı köyler sıtma salgını nedeniyle boşalma noktasına gelmiştir. Bu sebeple tamamen terk edilen köyler de bulunmaktadır. Nitekim Nogay muhacirlerin yerleşim alanı olan Balâ kazasına bağlı Karaburun köyü sıtma nedeniyle terk edilen mahallerden birisidir. Yine Balâ kazasına bağlı Tatarhöyük sıtma nedeniyle 1910-20'lerde Tatarlar tarafından terk edilmiştir. Polatlı kazasına bağlı Karapınar köyü Boşnak muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiştir. Ancak bataklık dolayısı ile sıtma tehlikesi arz etmesi nedeniyle Boşnaklar burayı terk ederek önce Kesikavak'a ardından Ördekgölüne gitmişler; ardından ise kalıcı olarak ikamet edecekleri Çimenceğiz mevkiine yerleşmişlerdir. Daha sonra tekrar mamur hale gelse de Ballıkpınar köyü de sıtma salgını nedeniyle boşalma noktasına gelmiştir. Bir kısım köyler ise sıtma tehlikesi sebebiyle mücavir alanlara taşınmıştır. Ahmetçayırı (Balâ), Gökçehöyük (Gölbaşı), Tatlıkuyu (Polatlı), Taşpınar (Polatlı) ve Karakaya (Polatlı) köyleri buna iyi birer örnektir¹¹⁵.

Yukarıda örnekleri ile yer verilen sorunlardan dolayı devlet tarafından gösterilen alanlara yerleşmeyi kabul etmeyen muhacir grupları da bulunmaktadır. Başka itici etkenler olsa da iddia edildiğine göre Kızılay-Ulus-Cebeci hattında yerleşmeyi kabul etmeyen bir kısım Çerkes, Karaçay ve Boşnak muhacir buna iyi birer örnektir. Bahsi geçen muhacir gruplarının bu şekilde hareket etmelerinin en temel sebebi günümüzde Gençlik Parkı'nın bulunduğu alanın bataklık olması, dolayısıyla sıtma tehlikesi arz etmesidir¹¹⁶.

F. Muhacir İskânının Sonuçları

Ankara'ya muhacir iskânının demografik, iktisadî, sosyal, kültürel, siyasî, mimarî, vb. alanlarda çeşitli tesirleri olmuştur. Demografik açıdan

¹¹² BOA., *AJMKT.MHM.*, 555/13, 19 Teşrinisânî 1310/1 Aralık 1894; *Y.MTV.*, 129/48, H. 8 Rebiülahir 1313/28 Eylül 1895.

¹¹³ *K.A.*, 21/117, 28 Kânûnusânî 1337/28 Ocak 1921.

¹¹⁴ BOA., *İ.ML.*, 41/35, 11, 21 Teşrinisânî 1316/24 Kasım, 4 Aralık 1900; *AJMKT.MHM.*, 551/5, H. 2 Şaban 1318/25 Kasım 1900.

¹¹⁵ Pustu, *a.g.t.*, s. 250.

¹¹⁶ Muhsin Gümüş (d. 1950); Hüsvrev Gümüş (d. 1959); Nurettin Özbek (d. 1966); Cengiz Güngör (d. 1969) y.g; Pustu, *a.g.t.*, s. 250.

bakıldığından ilk söylenmesi gereken husus, Ankara sancağının nüfusunun artmış olmasıdır. Yine muhacirlerin iskânı ile birlikte Ankara'daki köy yerleşimi yaygınlaşmıştır. Hâlihazırda Ankara sınırları içerisinde Osmanlı döneminde teşkil edilen ve günümüze kadar ulaşan 50 civarında muhacir yerleşim alanı mevcudiyetini korumaktadır. Ankara'nın muhacir iskânı ile nüfusunun niceliksel olarak artması dönemin şartlarında önemli bir gelişmedir. Bunun yanında gelen muhacirlerin genel olarak Türk-İslam kültürüne mensup olmaları ve yaşadıkları menfi hadiselerden dolayı göçlerine sebebiyet veren milletlere karşı olan hisleri ideolojik, askerî ve siyasî olarak devlet açısından önem arz etmektedir. Bu gelişmelerin milliyetçilik eğilimlerini yaygınlaştırdığını ifade etmek yanlış olmaz. Muhacirler her ne kadar belli süreler askerlikten muaf tutulmuşlarsa da devlete askerî açıdan katkı sağladıkları muhakkaktır. Geçmişten günümüze Ankara'daki muhacir köylerinden askere alınan pek çok vatandaşın bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı çeşitli cephelerde şehit düşmüştür. Bunlar arasında gazi olanlar ve esarete düşenler de bulunmaktadır¹¹⁷. Yapılan incelemelerde Genel Kurmay Başkanlığı kayıtlarından bir kısım muhacir köylerinden şehit olanların isimlerine ulaşılmıştır. Bu kayıtların dışında da muhacir kökenli şehitlerin olabileceği muhtemeldir. Genel Kurmay Başkanlığının kayıtlarında yer alan isimler şu şekildedir (bkz: Tablo-7)¹¹⁸.

Tablo-7: Muhacir Kökenli Köylerde Şehit Olanların Listesi

<u>ADI</u>	<u>BABA ADI</u>	<u>LAKABI</u>	<u>MEMLEKETİ</u>	<u>ŞEHİT OLDUĞU SAVAŞ</u>
Cemil	İsmail	-	Ahırlıkuyu	Kurtuluş Savaşı
Maksut	İsmail	-	Ahırlıkuyu	Kurtuluş Savaşı
Secrettin	Raşit	-	Ahırlıkuyu	Kurtuluş Savaşı
Abdullah	Musa	Musaoğulları	Karapınar	Kurtuluş Savaşı
Ahmet	Ali	-	Karapınar	I. Dünya Savaşı
Halit	Hasan	Osmanoğulları	Karapınar	I. Dünya Savaşı

¹¹⁷ Pustu, a.g.t., s. 252-253.

¹¹⁸ https://www.tsk.tr/8_faydali_bilgiler/8_2_schit_gazi/turkiye_schitlerini_aniyor.html (25.08.2020)

Niyazi	Mehmed	Mehmetoğulları	Karapınar	Kurtuluş Savaşı
Ayvaz	Hüseyin	-	Kesikkavak	Kurtuluş Savaşı
Hurşit	Hüseyin	Topaloğulları	Kesikkavak	I. Dünya Savaşı
Süleyman	Fazlı	-	Kesikkavak	I. Dünya Savaşı
Tevfik	Mecit	Molla Ahme- toğulları	Çayraz	I. Dünya Savaşı
Hüseyin	Ali	-	Avşar	I. Dünya Savaşı
Nuri	Osman	-	Avşar	I. Dünya Savaşı
Aziz	Polat	-	Karakaya	I. Dünya Savaşı
Davut	Sait	-	Karakaya	I. Dünya Savaşı
Hasan	Yusuf	Katırcıoğulları	Karakaya	Kurtuluş Savaşı
Seyyit Ah- met	Abdulhalim	-	Karakaya	I. Dünya Savaşı
Yahya	Murat	-	Toydemir	I. Dünya Savaşı
Süleyman	Yunus	-	Çekirdeksiz	I. Dünya Savaşı
Abdurrah- man	Abdullah	-	Ballıkpınar	I. Dünya Savaşı
Satılmış	Kasım	Çerkesoğulları	Teşrek (Dağ- yaka)	Kurtuluş Savaşı
İbrahim	Ahmet	Hasanoğulları	Dağyaka	I. Dünya Savaşı
Mustafa	Mustafa	-	Bozca	I. Dünya Savaşı
Hacı Hasan	Ali	Alioğulları	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
Hasan	Ali	Alioğulları	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı

Hüseyin	Habil	Sayıhoğulları	Ahmetçayırı	Kurtuluş Savaşı
Yusuf	Selahattin	-	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
İsmail	Hüseyin	Moruhoğulları	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
Selim	Ali	Mustafa Oğulları	Akin	Kurtuluş Savaşı
Ahmet	Mustafa	-	Abadan	I. Dünya Savaşı
Ahmet	Abdullah	-	İkipınar	I. Dünya Savaşı
Ahmet	İsmail	-	İkipınar	I. Dünya Savaşı
Hasan	Polat	-	Şeker	Muharebe Dışı Diğer Şehitler
Hüseyin	Hüseyin	-	Dumlupınar	I. Dünya Savaşı

Kaynak: Pustu, *a.g.t.*, s. 252-253.

Muhacirlerin gelişi Ankara'ya siyasî ve bürokratik kadro açısından da katkı sağlamıştır. 1971-1973, 1973-1977 ve 1989-1994 dönemlerinde Polatlı Belediye Başkanlığı (DYP) yapan Tatar kökenli Fikret Sururi Evirgen (1934-2004) buna iyi bir örnektir. Her ne kadar bununla ilgili bir kayıt tespit edilemese de Çerkesler arasında Ankara vilayetinin ilk belediye başkanı Kütükçü Ali Bey'in de Çerkes olduğu ileri sürülmektedir¹¹⁹.

Muhacir iskânının Ankara'ya bir diğer etkisi ekonomik alandadır. Muhacirlerin ziraat, ticaret ve sanat konusundaki vukufiyetleri ve kente olan katkıları hazırlanan raporlara yansımıştır. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiler de bunu teyit eder mahiyettedir¹²⁰.

Muhacirlerin gelişinin Ankara'nın ticarî hayatına katkı sağladığı muhakkaktır. Bu sırada kentin ticareti genel olarak gayrimüslimlerin uhdesindedir. Devlet muhacirlerin iskânı ile birlikte bu konuda millileşmenin sağlanmasını amaçlamıştır¹²¹. Muhacirlerin kentin ticarî hayatına katıldığı *Ankara Şer'iyye Sicillerine* de yansımıştır. Kayıtlardan kente yerleşen bir

¹¹⁹ Pustu, *a.g.t.*, s. 254.

¹²⁰ Pustu, *a.g.t.*, s. 255.

¹²¹ BOA., *Y.PRK.UM.*, 27/104, H. Zilhicce 1310/Haziran/Temmuz 1893.

kısım muhacirin esnaflıkla uğraşmaya başladıkları anlaşılmaktadır¹²². Günümüzde de muhacir kökenli vatandaşların çeşitli iş kollarında ticarî faaliyetlerini devam ettirdikleri görülmektedir.

Muhacirlerin ziraî alanda Ankara'ya önemli katkıları söz konusudur. Oldukça çalışkan kişiler olan, esasen bundan başka da bir seçenekleri bulunmayan muhacirler geldikleri yerlerdeki bilgi birikimlerini Ankara'ya taşımışlardır. Özellikle Tatar muhacirler ekim zamanı ve yetiştirilen ürünler konusunda halka rehberlik etmiştir. Muhacirlerin iskânı ile birlikte atıl durumdaki tarım arazilerinin üretime açılmasının yanında yetiştirilen tarım ürünlerinin çeşitliliği de armıştır. Ankara'da domates, fasulye, mısır, nohut, üzüm, biber ve patates gibi tarım ürünlerinin ekimi muhacirlerin iskânından sonra yaygınlık kazanmıştır. Özellikle sebze ekimi konusunda Boşnaklar ve Rumeli muhaciri Türkler kente öncülük etmiştir. Ayrıca muhacirlerin gelişleri ile birlikte reçellik gül, ters lale ve zambak gibi çiçeklerin ekimi kentte yaygınlaşmıştır. Bu konuda da Rumeli muhacirleri başı çekmektedir¹²³.

Ankara'ya yerleştirilen muhacirler ticaret ve ziraatın yanında teknik konularda da şehre katkı sağlamıştır. Tarımda pulluğun kullanılmasının yaygınlaşması muhacirlerin iskânı ile birlikte dir. Bundan önce Ankara halkının daha çok karasaban kullandığı bilinmektedir. Yine ekim sırasında “mivzer” adında bir aletin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında ata bağlanmak suretiyle işlev gören “orak makinesi” denilen bir aletle hasadın gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu durum makineleşmenin yaygınlaşmasına kadar devam etmiştir. Makineleşmenin yaygınlaşmasından sonra ise muhacirler yeni duruma kendilerini kolayca adapte etmişlerdir. Bunun yanında dikiş makinesi ve bisikletin Ankara'ya muhacirler tarafından getirildiği iddia edilmektedir¹²⁴.

Ankara'da iskân edilen muhacirler nakliyecilik konusunda oldukça mahirdir. Tatarlar arasında atın yaygın olarak kullanılması ve tekerlekli arabalar konusunda da Boşnakların tecrübesi bu açıdan önemlidir. İfade edildiğine göre bu sayede Boşnak ve Tatar muhacirler köyleri dolaşp halkın elindeki kullanım fazlası tarım ürünlerini alarak Polatlı istasyonuna ulaştırmış ve

¹²² Bkz. A.Ş.S., 1144/30, H. 16 Rebiulevvel 1927; A.Ş.S., 1047/7, H. 20 Safer 1320/29 Mayıs 1902.

¹²³ İkipınar, Kurusarı, Çalseki ve Alacaören (Mahmudiye) köylerinde Hüseyin Çetin (d. 1925), İbrahim Özcan (d. 1934), Mustafa Patir (d. 1938), Cafer Kurtnezir (d. 1942), Hikmet Şevik (1946), Yunus Odabaş (d. 1949) ve Zekiye Ertan (d. 1949) ile yapılan görüşme.

¹²⁴ Taşpınar (Gölbaşı) köyünde Yılmaz Ünver (d. 1936), Muhsin Bilge (d. 1941), Erbay Oral (d. 1962) ve Ramazan Polat (d. 1961) ile yapılan görüşme.

buradan da İstanbul'a sevk edilmesini sağlamışlardır¹²⁵. Yapılan incelemelerde 1900'lü yılların başlarında Ankara'da kayda değer miktarda Boşnak arabacının olduğu arşiv kayıtlarına yansımıştır. Devletin nakliye işleri konusunda bunlardan istifa ettiği anlaşılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Mustafa, Mehmed, Hüseyin, Süleyman, Osman, Ömer, Derviş, İsmail, İbrahim, Sadık ve Hüseyin isimli Boşnaklar bunlardan bazılarıdır¹²⁶.

Muhacirlerin gastronomi hususunda da Ankara'ya katkıları söz konusudur. Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin farklı kökenlere mensup oluşu ve değişik coğrafyalardan gelmiş olmaları bunda önemli bir etkidir. Muhacirler gelişleri ile birlikte yemek kültürlerini de Ankara'ya taşımışlardır. Evvelce Ankara halkının ekseriyetle katı yiyecekler ve etle beslendikleri bilinmektedir. Ankara'ya sebze ve meyve kültürünün yerleşmesi daha önce de belirtildiği üzere Rumeli bölgesinden gelen muhacirlerle birlikte. Mutfak kültürü konusunda Boşnak böreği, Boşnak tatlısı, roja tatlısı, kabak böreği, ıspanak böreği, hurmitsa tatlısı, mısır ekmeği Boşnakların; Akkarıştırma (yemek), Karakarıştırma (tatlı), pişmaniye, cızlama, cızmana (yoğurtlu börek), kırma, (kaymaklık börek), muhacir somunu (ekmek), kıvrım, bazlama, muhacir çöreği, gözleme, sütlü kabak tatlısı, sütlaç, kül-çöreği Rumeli muhacirlerinin; çibörek, cantık, göbete, kalakay, sarıburma, mantı, kaşıkbörek, tabak börek, kulaç, tögerek, somun ekmek Tatar ve Nogayların; şıpsı (baste), abista, lepsi, haluj, halvane, Çerkes tavuğu, corne, metaz, velibah, gınıış, gubate, ape yeşek, jilig, haliva, şelame, kalmuk çayı Çerkeslerin mutfak kültürüne aittir. Özellikle Tatar ve Nogaylar arasında et ve içkinin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Bu konuda, "etle/at eti ile rakı Tatar'ın hakkı" sözünü pek çok Tatar ve Nogay köyünde duymak mümkündür. Ayrıca çay, süt, karabiber ve tereyağı ile hazırlanan ve kahvaltılarda içilen Tatar çayı da mutfak kültürü açısından oldukça önemlidir. Bu çayın en önemli özelliği tok tutmasıdır. Boşnaklar arasında ise Boşnak kahvesinin yanında yakın bir zamana kadar yaygın bir şekilde özellikle kahvaltılarda "rusak" adında bir içecek tüketildiği saptanmıştır¹²⁷.

Ankara'da iskân edilen muhacir gruplarının genel olarak her biri için evlilik süreçleri benzer şekilde (söz, nişan, düğün) seyretmiştir. Evlilik kültürü konusunda söylenmesi gereken en önemli husus her bir muhacir grubu için yakın bir zamana kadar dışarıdan kız alıp vermenin neredeyse hiç olmadığıdır. Özellikle Tatarlar ve Nogaylar arasında bu konuda kabileciliğin dahi gözetildiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Tatar, Nogay, Karaçay-Malkar ve Çerkesler arasında bir Kıpçak geleneği olan yedi göbek akraba ile

¹²⁵ Fikret Yalçınkaya (d. 1945) ile yapılan görüşme.

¹²⁶ BCA., 272.0.0.12/36.14.4.

¹²⁷ Pustu, a.g.t., s. 257-258.

evlenmeme yakın zamana kadar devam ettirilmiştir. Bu sebeple aynı kökene mensup muhacirlerin bulunduğu civar köylerden veya vilayetlerden evliliklerin gerçekleştiği görülmektedir. Bazı istisnalar olsa da gelin seçiminde izlenen en temel yöntem görücü usulüdür. Çerkesler arasında ise kız kaçırma hadiselerine daha çok rastlanmaktadır. Ancak günümüzde görücü usulü, köken bağı, yedi göbek akraba olmama gibi hususlar neredeyse terk edilmiştir¹²⁸.

Muhacirlerin gelişi kılık kıyafet konusunda da Ankara'ya renk katmıştır. İskânın ilk yıllarında muhacirlerin kendilerine özgü kıyafetlerini yaygın olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Özellikle Çerkes ve Karaçay muhacirlerin kültürlerine özgü giysilerle kayda alınmış fotoğraflarına ulaşılmıştır (bkz: ek-1). Ancak iskândan sonraki yıllarda muhacirlerin yavaş yavaş kılık kıyafet hususunda yerli halka uyum sağladığı görülmektedir¹²⁹.

Muhacirlerin Ankara'ya iskânlarının mimarî alanda da çeşitli yansımaları olmuştur. "Azbar" adı verilen yerleşim tarzı Ankara'ya Tatar ve Nogaylar tarafından getirilmiştir (bkz: ek-4). Yine "makas çatı" diye tabir edilen usul Tatarlara özgüdür. Daha önce düz çatının kullanıldığı Ankara'nın köylerinde Tatarların iskânından sonra makas çatı yaygınlaşmıştır. Boşnakların ve Rumeli muhacirlerinin meskenleri de kapalı avlu tarzındadır. Rumeli muhacirlerinin meskenlerinin beyaz badanalı olması (ilk zamanlar beyaz toprakla sıvanmış olması) ve avlularında çiçek bulunması bunların ayırıcı özelliklerindedir. Mimarî konuda tespit edilen bir diğer husus ise muhacirlerin gelişlerinden evvel yerli halkın çoğunluklar/genelde tuvaletlerinin meskenlerin dışında bulunduğuydur. İddia edildiğine göre Tatarlar meskenlerinin içerisine yaptıkları tuvaletlerle Ankara halkına örnek olmuşlardır¹³⁰.

Sonuç

Göçlerin Türk ve İslâm tarihide oldukça önemli bir yeri vardır. Göçlerin sebepleri ve yönü (içe dönük, dışa dönük) içerisinde bulunulan dönemlere göre farklılık arz etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde fetihlerin durması ve yenilgilerin artması ile birlikte yaşanan toprak kayıplarının ardından XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren içe dönük bir iskân siyaseti takip edilmeye başlanmıştır. Bu konudaki ilk temel kırılma Kırım Harbi'nin (1853-1856) ardından baş göstermiştir. Bu esnada Kırım'dan önemli miktarda Tatar ve Nogay göç etmek durumunda kalmıştır. 93 Harbi'nin ardından ise kitle göçler zirve noktasına ulaşmıştır. Harbin ardından Rumeli, Kafkasya, Kafkasya'nın kuzeyi ve Girit'ten eski Osmanlı

¹²⁸ Pustu, *a.g.t.*, s. 258.

¹²⁹ Pustu, *a.g.t.*, s. 259; Fotoğraflar için bkz. *İÜNK.*, 90571/8; *İÜNK.*, 90571/1.

¹³⁰ Pustu, *a.g.t.*, s. 268.

tebası önemli miktarda Türk ve Müslüman (Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay-Malkar, Abaza, Çeçen, Arnavut) Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Göçlerin meydana gelmesinde Balkan Savaşlarının da önemli bir etkisi olmuştur.

Kırım Harbi'nden sonra yoğunlaşan ve Cumhuriyet'in ilanına kadar devam eden süreçte Anadolu'nun birçok yeri muhacir iskânına açılmıştır. Bu sırada Ankara da önemli bir iskân mahallidir. Ankara'ya iskân edilen ilk muhacir grubu XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında gelen Nogaylardır. Ancak bunlar şehirde kalıcı olamamışlardır. Ankara'da muhacir iskânı için temel kırılma ise Kırım Harbi'dir. Kırım Harbi'nin ardından bir kısım Tatar ve Çerkes muhacir Ankara'ya iskân edilmiştir. Ankara'da iskân edilen muhacirlerin önemli bir çoğunluğunun gelişi ise 93 Harbi'nin ardından. Özellikle 1890-1910 yılları arasında etnik temizliğe marzu kalan ve yerlerinden sürülen Tatar ve Çerkeslere ek olarak önemli miktarda Boşnak, Karaçay-Malkar ve Rumeli muhaciri Türkün Ankara'ya iskân edildiği anlaşılmaktadır. Ankara'da iskân edilen muhacirlerin önemli çoğunluğu Kırım kökenli Tatarlardır. Ardından ise Boşnaklar, Rumeli muhacirleri ve Çerkesler gelmektedir. Ankara'da Karaçay-Malkar muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen sadece bir köy bulunmaktadır.

İskân sürecinde Ankara'nın hemen her bölgesine muhacir iskân edilmiştir. Ancak iskânın daha çok günümüz idarî taksimatına göre Ankara'nın güneyinde yer alan Haymana, Polatlı, Gölbaşı, Şereflikoçhisar ve Balâ ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında Akyurt, Elmadağ, Kahramankazan, Sincan (Zir), Çubuk ve Pursaklar ilçelerinde de bazı müstakil muhacir yerleşim alanları bulunmaktadır. Bahsi geçen ilçelerde teşkil edilen yerleşim alanlarının önemli bir kısmı demografik yapısını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Adı geçen kazalardaki kadar yoğun olmasa da Ayaş, Beypazarı, Kızılcahamam ve Nallıhan ilçelerinde de muhacir iskânı söz konusudur. Ancak bazı istisnalar olsa da bu ilçelerde iskân edilen muhacirler daha çok mevcut köylere dağıtılmak suretiyle yerleştirilmişlerdir. Bununla doğru orantılı olarak yapışan incelemelerde adı geçen ilçelerde günümüze ulaşan müstakil herhangi bir müstakil muhacir yerleşim alanı tespit edilememiştir.

Bir kısım muhacir yerleşim alanı ise kentleşme ile birlikte şehir içerisinde kaldığından muhacir olma hüviyetini kaybetmiştir. Ankara'nın merkezinde (Şükriye Mahallesi) ve Haymana'da (Haymana Hükümet Könağı'nın karşısında) teşkil edilen Boşnak mahalleleri buna iyi birer örnektir. Ayrıca Çerkes muhacirlerin iskân alanı olan Bala ilçesinin merkezindeki Kartaltepe ve Şereflikoçhisar ilçesinin merkezinde bulunan İstiklal Mahalleleri için de aynı durum söz konusudur. Kentleşme ile birlikte muhacir yerleşim alanları olan Çubuk ilçesine bağlı Dumlupınar, Pursaklar

ilçesine bağlı Alacaören (Mahmudiye), Gölbaşı ilçesine bağlı Taşpınar, Ballıkpınar ve Ahiboz köyleri de yavaş yavaş demografik yapılarını kaybetmeye başlamışlardır. Çubuk ilçesine bağlı Tuğla köyü de demografik yapısı dönüşen köylerdendir. Gölbaşı ilçesi'nde bulunan bir kısım (Hacımuratlı, İkizce, Gökçe höyük, Ballıkpınar) muhacir yerleşim alanı ise hobi bahçesi furyasından etkilenmiş durumdadır. Bu tür bahçelerin yaygınlaştığı diğer muhacir yerleşim alanları ise Çubuk ilçesine bağlı bulunan İki pınar ve Keçiören sınırları dâhilindeki Sarıbeyler (Lezgi) ve Çalseki köyleridir. Günümüzde muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiş olan köylerin bir kısmı terkedilmiş ve bir kısmı yok olmuş olsa da Ankara'da halen elli civarında muhacir yerleşim alanı varlığını devam ettirmektedir. Bu yerleşim alanları demografik olarak yapısını korusa da köylerin pek çoğunun nüfusunun kentleşme ile birlikte azaldığı bir gerçektir.

Sonuç olarak çeşitli coğrafyalardan göç edip Ankara'ya iskân edilen muhacir gruplarının geçmişten günümüze Ankara şehrine siyasî, sosyo-kültürel, ekonomik teknik vb. alanlarda birçok katkısının olduğu ve buraya renk kattığı muhakkaktır.

Kaynaklar

Osmanlı Arşivi

A.) MKT.NZD, 345/48; 366/42; *A.)MKT. MHM*, 507/5; 555/13; 230/97; 760/59; 210/63; 232/22; 499/45; 551/5; 178/68; 516/4; 518/7; 524/21; 528/16; 510/5; *A.)MKT.NZD*, 366/42; 314/24; 328/70; *A.)MKT.UM.*, 432/47.*A.MKT.NZM.*,325/68. *A.MKT.UM.*, 390/1; *A.)MKT.UM.*, 450/86; *BEO*, 1760/131941; 613/45967; 722/54101; 431/32270; 16/1189; 47/3465; 7/470; 715/53621; *DH. MKT*, 1730/59, 1936/12; 1988/91; 1942/113; 1961/115; 2038/25; 2276/3; 2521/6; 2799/38; 2802/53; 576/9; 1941/53; 2808/16; 1581/24; 1875/6; 2003/20; 2066/103; 2469/131; 2556/16; 2630/11; 2715/72; 2779/97; 2793/67; 40/25; 579/60; *DH.İD.*, 85/18; *DH.MUİ.*, 2/1/75; 15-1/27; *DH.ŞFR.*, 269/95; 271/96; *HR.İD.*, 17/15; *HR.İM.*, 16/111; *İ.DFE.*, 22/41; *İ.DH.* 01401; 1318/11; 1304/30; 1317/43; 1318/11; *İ.ML.*, 41/35; *İ.ML.*, 57/54; *MV.*, 99/41; *MVL.*, 606/90; 641/19; 643/82; 705/33; 709/26; 711/7; 720/37; *ŞD.* 3205/13; 1341/38; *Y.MTV.*, 312/101; 129/48; 218/79; 53/3; *Y.PRK.AZJ.*, 43/27; *Y.PRK.KOM.*, 1/52; *Y.PRK.KOM.*, 10/99; *Y.PRK.UM.*, 27/10.

Cumhuriyet Arşivi

BCA., 272.0.0.12/36.14.4.

BCA., 272.0.0.74/65.15.1.

BCA., 272.0.0.74/65.15.6.

Ankara Şer 'iyye Sicilleri

A.Ş.S., 1046/263; 1047/7; 1056/116; 1067/178; 1068/17; 1075/62; 1081/20; 1081/67; 1084/123; 1084/78; 1087/19; 1095/48; 1112/71; 1126/101; 1144/30; 1172/147; 1172/150; 1181/223; 1227/24; 1227/26; 1227/49; 1227/50; 1227/85; 1250/118; 1250/150; 1250/34. *A.Ş.S.*, 1250/38; 1270/175; 1270/226; 1270/44; 1270/89; 1272/105; 1272/110; 1272/144; 1272/154; 1272/209; 1238/27; 1238/5; 1238/77.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

İÜNK., 90571/1.

JÜNK., 90571/8.

Kızılây Arşivi

K.A., 21/117.

Kaynak Kişiler

Adem Alpcan (d. 1960); Ayten Paça (d. 1939); Bayram Gürkan (d. 1940); Belgin Ağır (d. 1960); Cafer Kurtnezir (d. 1942); Cengiz Güngör (d. 1969); Erbay Oral (d. 1962); Fikret Yalçınkaya (d. 1945); Hasan Özcan (d. 1937); Hasan Yılmaz (d. 1931); Hikmet Şevik (1946). Hüseyin Çetin (d. 1925); Hütsrev Gümüş (d. 1959); İbrahim Gülek (d. 1934); İsmet Reçber (d. 1953); Mehmet Çalışkan (d. 1933); Mevlüt Arslan (d. 1946); Kezban Çalışkan (d. 1957); Muhsin Bilge (d. 1941); Muhsin Gümüş, (d. 1950); Murat Sevim (d. 1945); Mustafa Patir (d. 1938); Nail Doğrul (d. 1936); Necmiye Çalık (d. 1944); Nurettin Açık (d. 1938); Nurettin Özbek (d. 1966); Orhan Susamlı (d. 1937); Ramazan Polat (d. 1961); Timur Çalık (d. 1966); Yılmaz Ünver (d. 1936); Yunus Odabaş (d. 1949); Zekiye Ertan (d. 1949). **Eser, Makale ve Tezler**

“Muhacir”, *Ankara Vilayet Gazetesi*, 28 Teşrînievvel 1312/9 Kasım 1896, s. 1.

1864 Kafkas Tehciri: Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün, ed. Mehmet Hacısalihoglu, BALKAR & IRCICA, İstanbul 2014.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı 1896-1908*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

AKDAĞ, Mustafa, “Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 2, Ankara 1964, ss. 1-51.

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası “Celâli İsyanları (1550-1603)”*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

ARIKAN, Muzaffer, *H. 867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1958.

BATGİRAY, Melike, *XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Kafkas Rüzgârı “Ankara Vilayeti İskânları”*, TÜBİTAK Destekli Araştırma Projesi 2209 (2013-1), Ankara 2014.

BARDAKÇI, Murat, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrikesi*, Everest Yayınları, İstanbul 2008.

BARKAN, Ömer Lütfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler*, (y.y.), (t.y.),

BEYDİLLİ, Kemal, “Yaş Antlaşması”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 343-347.

BİCE, Hayati, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

ÇELİK, Gülfettin, “Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan*, İstanbul 1999, ss. 49-110.

EMGİLİ, Fahriye, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri, (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

ERDOĞAN (Özünü), Emine, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTRA Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

- ERDOĞAN (Özünlü), Emine, “Ankara Yörtükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 18, Ankara 2005, ss. 119-135.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Allahimane Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- HALAÇOĞLU, Ahmet, “Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler”, *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, ss. 887-895.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 669-676.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, çev. Halil Bertay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- İPEK, Nedim, *Mübedele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- İPEK, Nedim, “93 Muhacereti”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 661-668.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- KASSAB, Sawsan Agha, “II. Abdülhamit Döneminde, Osmanlı Vilayetleri'ne İskân Edilen Giritli Göçmenler”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 697-702.
- KAYAPINAR, Levent, “Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine Gözlemler”, *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, ed. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, ss. 373-395.
- KAYNAK, İhsan Seddar-Koralı, Murat (2016), “Ankara'ya Demiryoluyla Göçler ve İskân Siyaseti (1890-1910)”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1) Haziran, ss. 1-12.
- KIRIMLI, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 4, Ankara 1999, ss. 535-550.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- MCCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyım (1821-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- ORAT, Julide Akyüz, “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri”, *Bilgi*, S. 46, 2008, 37-56.

Pustu, Y. (2020). Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918). ANKARAD, 1(2). s. 591-636.

ORAT, Jülide Akyüz, Tanrıverdi, Mustafa, Arslan, Nebahat Oran, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri*, Kars 2011.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 998, İstanbul 1963.

PUSTU, Yunus, *XX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

SARINAY, Yusuf, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 17, S. 80, Ankara, ss. 351-388.

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

ŞİMŞİR, Bilal, *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1988.

TEKELİ, İlhan, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Bölüm I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Pustu, Y. (2020). Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918). ANKARAD, 1(2). s. 591-636.

Ek-1: Hacımurathlı Köyünde İskân Edilen Çerkes Muhacirler Kendilerine Özgü Kıyafetleriyle (İÜNK, 90571/1)

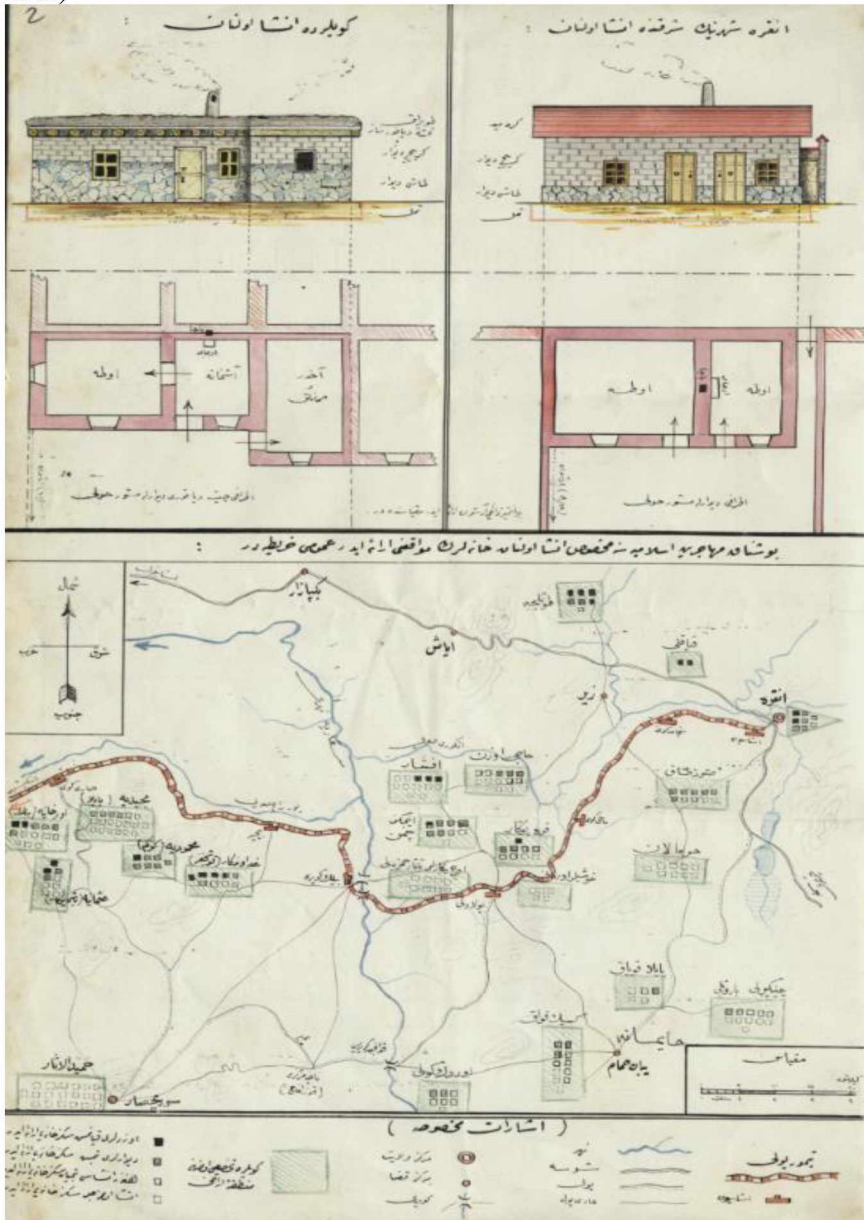

Ek-2: Haymana'nın Çakal Karyesi Civarında İnşa Olunan Meskenler (İÜNK, 90571/2)

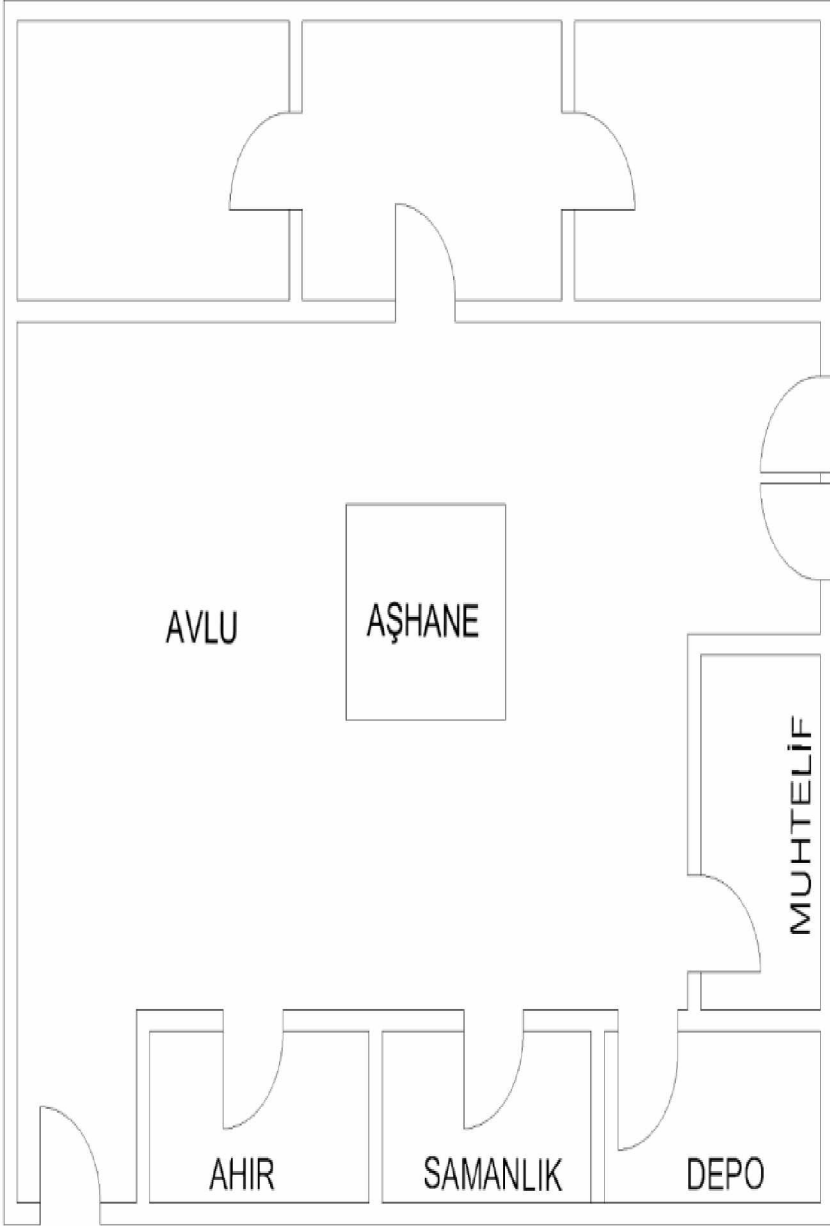
Ek-3: Boşnak Muhacirlerin Ankara'da İskânı İçin İnşası Kararlaştırılan Meskenlerin Planları ve mevkileri (BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz

1902)

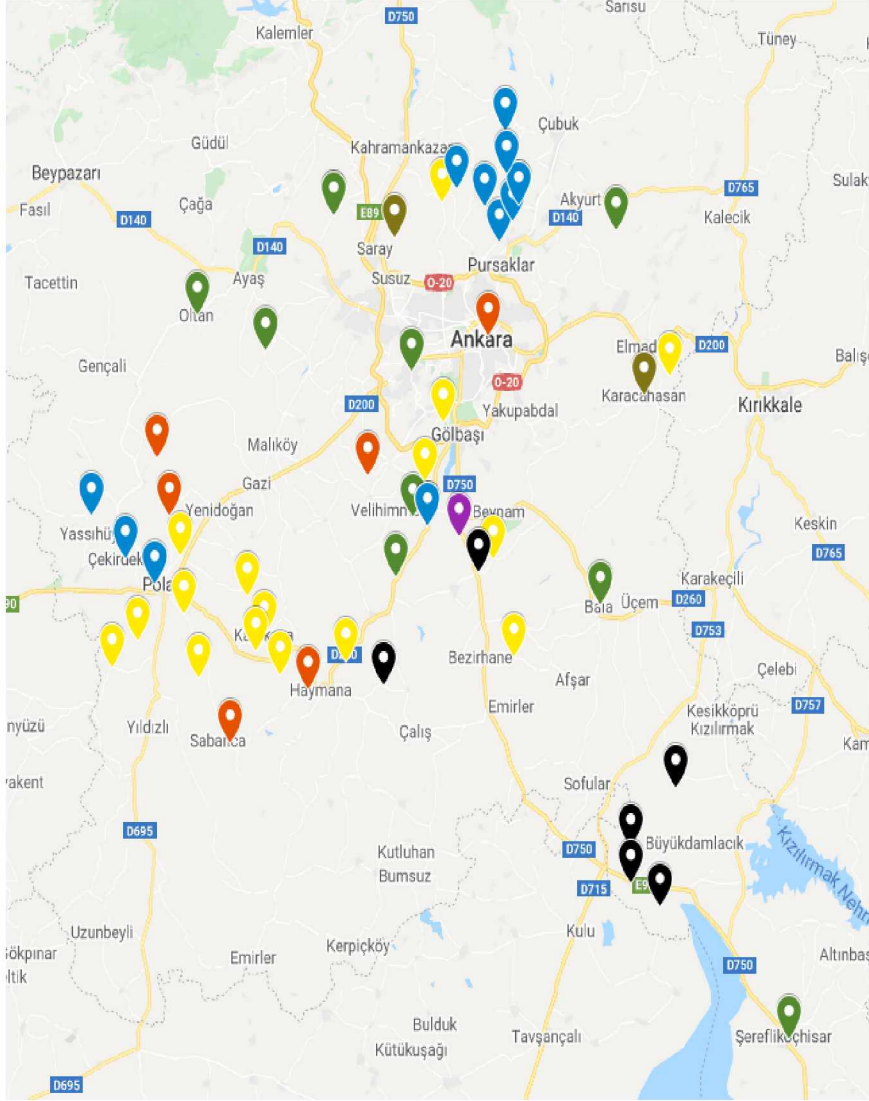

Pustu, Y. (2020). Osmanlı Döneminde Ankara'ya Muhacir İskânı (1856-1918). ANKARAD, 1(2). s. 591-636.

Ek-4: Tatar ve Nogaylara Özgü Azbar Tarzı Yerleşim Planına Bir Örnek (Y. Pustu, *a.g.t.*, s. 263)

Ek-5: Ankara'da Varlığını Halen Devam Ettiren Muhacir Yerleşim Alanları (Pustu, *a.g.t.*, s. 321)¹³¹

¹³¹ **Sarı:** Tatar; **Yeşil:** Çerkes; **Siyah:** Nogay; **Turuncu:** Boşnak; **Mavi:** Rumeli; **Mor:** Karacay-Malkar